

Міністрество освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Моделі організації навчальної діяльності в умовах
релокації вищих навчальних закладів: досвід України»**

студентки IV курсу, групи СОІ-41

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Заліщук Ірини Василівни

Керівник:

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Вища освіта під час повномасштабного вторгнення : виклики та можливості.....	9
1.1. Наслідки війни для університетів: руйнування, окупація, переселення.....	9
1.2. Аналіз законодавчої бази, що стосується організації навчання в переміщених ЗВО.....	21
РОЗДІЛ 2. Організація навчального процесу в умовах воєнного стану.....	27
2.1. Використання дистанційного навчання як основного інструменту для забезпечення неперервності навчального процесу	27
2.2. Співпраця світової академічної спільноти для підтримки української вищої освіти.....	35
РОЗДІЛ 3. Психологічні та педагогічні аспекти адаптації студентів-переселенців в умовах сучасної освітньої реальності.....	44
3.1. Вплив війни на життя студентів і їхню здатність навчатися.....	44
3.2. Проблема адаптації студентів до нових реалій.....	50
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми. Вимушене переміщення закладів вищої освіти в Україні стали однією із ключових аспектів адаптації освіти до реалій російської агресії, яка розпочалась у 2014 році з анексії Криму та набула повномасштабного характеру в 2022 році. Дослідження історії цих переміщень допоможе глибше зрозуміти їхній вплив на збереження неперервності освітнього процесу та підтримку світової академічної спільноти під час війни. Вивчення досвіду переміщення закладів вищої освіти дозволить виявити ключові проблеми та виклики, з якими зустрілись, викладачі та студенти на нових місцях. А також дасть змогу оцінити психологічний та соціальний стан студентів, які опинились в складних умовах, їхню мотивацію до навчання, а також вплив переміщення на їхнє професійне життя.

Крім того, вивчення досвіду переміщених закладів вищої освіти є важливим з огляду на формування ефективних стратегій управління у кризових ситуаціях та забезпечення сталого розвитку освітнього середовища в умовах війни. Актуальність цього дослідження також підкріплюється потребою у виробленні державної політики підтримки таких закладів, включаючи належне фінансування, ресурсне забезпечення, інтеграцію в нові громади та збереження кадрового потенціалу. Отримані результати можуть стати основою для вироблення рекомендацій щодо подальшої адаптації та модернізації освітнього процесу у кризових та післякризових умовах, що набуває особливої уваги в контексті відбудови країни та її освітньої системи.

Об'єктом дослідження є вищі-переселенці в Україні

Предметом дослідження є організація та функціонування вищої освіти в Україні в умовах повномасштабного вторгнення, а також психологічні та педагогічні аспекти адаптації студентів-переселенців в умовах сучасної освітньої реальності.

Метою роботи – дослідити особливості функціонування системи вищої освіти України в умовах повномасштабної війни, проаналізувати виклики,

пов'язані з переміщенням закладів вищої освіти, організацією навчального процесу в умовах воєнного стану, а також виявити педагогічні та психологічні аспекти адаптації студентів до нових освітніх реалій. Для досягнення мети автор дипломної роботи поставив такі **завдання**:

- Проаналізувати вплив повномасштабної війни на заклади вищої освіти України, зокрема випадки руйнування, окупації та переміщення університетів.
- Оцінити чинну законодавчу базу, що регламентує діяльність переміщених закладів вищої освіти та організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану.
- Дослідити специфіку впровадження дистанційного навчання як основної форми забезпечення неперервності освітнього процесу під час війни.
- Визначити форми міжнародної підтримки української вищої освіти, зокрема співпрацю зі світовою академічною спільнотою.
- Проаналізувати вплив війни на психологічний стан та навчальну мотивацію студентів, які були змушені переміститися.
- Виявити ключові труднощі адаптації студентів-переселенців до нових соціальних, побутових та освітніх умов.

Хронологічні межі дипломної роботи охоплюють 2022-2025 рр. Нижня межа – 24 лютого 2022 р. тобто початок повномасштабного вторгнення, а верхня – сучасні події.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію України в кордонах 1991 р.

Стан наукової розробки. Інформація про організацію освітнього процесу у вищих навчальних закладах-переселенцях ґрунтується на сучасному законодавстві України, яке визначає основні принципи, норми та механізми функціонування освітньої системи в умовах тимчасового переміщення. Основою для діяльності таких закладів є Закон України «Про освіту», укази Президента України та накази і листи Міністерства освіти і науки України [1-21], які

регламентують права, обов'язки та відповідальність усіх учасників освітнього процесу, забезпечують доступність і якість освіти, а також враховує специфіку навчання у надзвичайних ситуаціях. Особливу увагу в законодавстві приділено створенню безпечних умов для навчання та проживання студентів і працівників, забезпеченню психологічної підтримки, а також впровадженню сучасних інформаційних технологій, що дозволяють організовувати дистанційне та змішане навчання. Це дає змогу не тільки зберегти якість освітніх послуг, а й сприяти інтеграції студентів у нове освітнє середовище.

Феномен переміщених ЗВО, що виник через військову агресію росії, починаючи з 2014 року, є новим соціальним явищем. Серед науковців, ким він вивчається – Курило В.С., Савченко С.В. [120, с.54-56], Дмитрик І.О. [102, с.31-34], Алмашова В.С. [95, с.26-28].

У своїй статті Дмитрик І.О. досліджує специфіку діяльності переміщених закладів вищої освіти з окупованих територій Донбасу та Криму після 2014 року. Автор обґрунтовує причини їх релокації, окреслює ключові виклики, з якими зіткнулися ці заклади, та акцентує на їхній значущій ролі у збереженні політичної та культурної суб'єктності України в регіоні [102, с.31-34].

Алмашова В.С. детально описує стан і особливості організації освітнього процесу в Україні під час повномасштабного вторгнення. Автор статті акцентує увагу на перехід навчання на дистанційну форму після початку повномасштабного вторгнення, підкреслює, що ЗВО дотримуються та виконують вимоги МОН. Алмашова В.С. зазначає, що не зважаючи на складні умови, навчальний процес триває і потребує постійного контролю та удосконалення [95, с.26-28].

Значна увага в наукових працях приділяється розгляду дистанційної освіти, яка є актуальною під час повномасштабного вторгнення. Серед дослідників відзначимо ряд вчених: Прибилова В.М. [111, с.27-36], Дорошенко І.В. [119, с.189-191], Ушкаленко І.М. [114], Істоміна К. [105, с.326–331], Родінова Н.Л., Червоній М.В., Діордіца І.М. [113, с.285-296].

Прибилова В.М. у своїй науковій праці акцентує увагу на актуальності розвитку дистанційної освіти в Україні, особливо в умовах воєнного часу, та підкреслює важливість належної підготовки фахівців у цій сфері. Авторка розглядає дистанційну освіту як відкриту систему навчання, що передбачає активну комунікацію між учасниками освітнього процесу за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Також наведено широкий спектр переваг цієї форми навчання, які роблять її важливим інструментом забезпечення неперервності освітнього процесу [111, с.27-36].

Дорошенко І.В. зосереджується на аналізі переваг і недоліків дистанційного навчання в українських реаліях. У своїй роботі автор пропонує конкретні рекомендації щодо оптимального поєднання дистанційної та очної форм навчання, а також наголошує на необхідності поглибленого дослідження та вдосконалення механізмів реалізації дистанційної освіти в Україні [119, с.189-191].

Серед українських науковців, які досліджують проблеми адаптації студентів — внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до навчання в умовах війни, варто відзначити Березяк К.М., Васильєву О.А. [96, с.401-411], Белоусову К.В. [98, с.1255-1268], Дуба В.Г. [103, с.36-40], Іленко Н.М., Іленко-Лобач Н.В. та Бойченко О.М. [104, с.31–36].

Березяк К.М. та Васильєва О.А. у своїй публікації аналізують психологічні наслідки війни, які безпосередньо впливають на здатність студентів до навчання. Вони досліджують процес адаптації студентів до нових умов та пропонують ефективні психологічні стратегії подолання стресу, що сприяють швидшій інтеграції в освітнє середовище [96, с.401-411].

Узагальнюючи аналіз наукових джерел, можна констатувати, що питання організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах-переселенцях є актуальним та досить добре опрацьованим у сучасній науковій літературі. Вчені приділяють значну увагу правовим, організаційним, соціальним та психологічним аспектам функціонування таких закладів у складних умовах тимчасового переміщення. Водночас, існує потреба у подальшому розвитку

досліджень щодо удосконалення механізмів адаптації освітніх програм, інтеграції студентів у нові освітні середовища, а також використання сучасних інформаційних технологій для забезпечення безперервності навчального процесу.

Методологічною базою дипломної роботи стали конкретно-наукові та загальнонаукові методи дослідження:

- аналіз і синтез – для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових документів та узагальнення теоретичних підходів;
- порівняльний аналіз – для зіставлення умов функціонування закладів вищої освіти до та після повномасштабного вторгнення;
- систематизація та узагальнення – для формування висновків щодо особливостей організації навчального процесу у переміщених ЗВО;
- емпіричні методи (анкетування та інтерв'ювання) – для збору та аналізу думок студентів щодо особливостей організації навчального процесу та викликів, з якими вони стикаються.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна даного дослідження полягає у кількох аспектах:

- вперше узагальнено специфіку освітньої діяльності переміщених ЗВО в умовах воєнного стану з урахуванням як організаційно-правових, так і соціально-психологічних аспектів;
- доповнений аналіз нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в переміщених університетах та виявлено його сильні сторони й недоліки;
- виявлено ключові виклики та проблеми адаптації студентів-переселенців до нових освітніх умов;
- запропоновано рекомендації щодо удосконалення організаційних підходів до освітнього процесу в переміщених ЗВО та заходів психологічної підтримки студентів, а також запропоновані рекомендації для успішної адаптації учнів-впо до навчання.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що зібраний і систематизований матеріал може стати корисним при підготовці до семінарських занять, для подальших наукових досліджень у сфері освіти в умовах надзвичайних ситуацій. Досвід впровадження дистанційного навчання у ЗВО може бути адаптований до умов шкільної освіти, особливо в регіонах, які постраждали від війни; психологічні аспекти адаптації студентів-переселенців є актуальними і для школярів, які так само зазнають стресу, зміни середовища, втрати соціальних зв'язків; механізми підтримки учасників освітнього процесу, запропоновані в роботі (зокрема, індивідуалізація навчання, емоційна підтримка, створення безпечного середовища), можуть бути застосовані у школах; результати дослідження можуть сприяти формуванню громадянської свідомості та стійкості в умовах кризи – цінностей, які є ключовими і для середньої освіти; напрацьовані рекомендації щодо організаційних змін і роботи з переміщеними учнями можуть стати методичною базою для вчителів та адміністрацій шкіл.

Апробація роботи здійснена під час звітної наукової студентської конференції підсекції методики викладання історії 27 березня 2025 року на тему: «Трансформація світогляду студентів в освітньому процесі в умовах війни».

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, містить 63 сторінок тексту. Список джерел містить 121 найменувань літератури

РОЗДІЛ 1. ВИЩА ОСВІТА ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

1.1. Наслідки війни для університетів: руйнування, окупація, переселення.

Сучасна росія, яка живе ідеєю спадкоємності російської та радянської імперій, вбачає колишні республіки, не як незалежні, сусідні держави, а як відламані частини, які належать їй. Ця доктрина відродження імперії є в основі збройної агресії РФ проти України, яка розпочалась ще у лютому 2014 р. Як наслідок, «зелені чоловічки» захопили Кримський півострів та місто Севастополь, але не зупинились на цьому. У квітні 2014 р. проросійські маріонетки окупували Донецьк і проголосили псевдореспубліку. Те саме вони зробили і в Луганську.

24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, що характеризувалася вторгненням з трьох стратегічних напрямків. Російські війська перетнули державний кордон України, здійснивши наступальні дії на північному, східному та південному фронтах, що призвело до широкомасштабних бойових дій, руйнувань цивільної інфраструктури та гуманітарної кризи. Цим самим президент російської федерації Володимир Путін відкрито продемонстрував агресивну, загарбницьку політику, яку протягом восьми років приховував під риторикою «миротворства». Російський керівник здійснює імперіалістичну війну проти України, метою якої є знищення української нації, анексія українських територій та ліквідація України як суверенної держави та суб'єкта міжнародного права.

Україна перебуває у стані війни вже 11 років, що суттєво впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема на систему освіти. Однією з основних цілей російських обстрілів, як у 2014 році, так і з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, є освітня інфраструктура. Унаслідок прямих ударів ракет, артилерійських снарядів та авіаційних бомб, а також спричинених ними

пожеж, зазнають руйнувань університети та інші навчальні заклади. На тимчасово окупованих територіях російські сили систематично знищують матеріально-технічну базу навчальних закладів, включно з обладнанням, навчальними аудиторіями, спортивними та актовими залами, гуртожитками та прилеглою інфраструктурою, що позбавляє студентів можливості здобувати освіту та отримувати дипломи у безпечному середовищі.

Збройна агресія російської федерації на сході України у 2014 р. спричинила появу феномена переміщених закладів вищої освіти, що зумовило формування відповідного досвіду у сфері релокації освітніх установ. Унаслідок бойових дій у межах Антитерористичної операції (АТО) на території Донецької та Луганської областей, а також внаслідок анексії Криму, у 2014 році було переміщено 18 закладів вищої освіти державної форми власності та один заклад приватної форми власності. Цей досвід став основою для подальшої адаптації освітньої системи в умовах повномасштабного вторгнення, розпочатого росією у 2022 р. [102]. Частина із них продовжували працювати на територіях Донецької та Луганської областей, які контролює українська влада. Унаслідок вимушеного переміщення заклади вищої освіти зазнали значних втрат матеріально-технічної бази, що суттєво вплинуло на їхню подальшу діяльність. Окрім інфраструктурних втрат, частково постраждав і кадровий потенціал, оскільки не всі представники професорсько-викладацького складу мали змогу переїхати разом із переміщеними закладами, що позначилося на стабільності освітнього процесу та якості навчання [120].

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 1 вересня 2014 року був вимушений переміститись м. Старобільська через російську агресію на Сході України [102]. Спогадами про переміщення поділилась одна із співробітниць університету Олена (ім'я змінено): «Для нашого університету війна розпочалася зі збройним протистоянням на Майдані, бо потрібно було пояснювати, що відбувається в країні студентам факультету української філології та факультету історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук. Дуже боляче було бачити, як деякі наші студенти із приходом окупантів

вивішували російські прапори в гуртожитках. Але керівництво університету виступали до останнього за проукраїнську позицію. Окупанти навіть викрали одного із проректорів університету, який перебував понад 2 місяці в полоні. Протягом червня відбулися артилерійські обстріли наших корпусів, евакуації не було. Керівництво університету не одноразово зверталось до міністерства освіти і науки із питанням, що робити, адже в Луганську відбуваються активні бойові дії, то відповідь була «Тримайтеся». Таким чином, належної евакуації не відбулось і з вересня довелось самотужки тікати із Луганська без речей [56].

Також про окупацію в 2014 р. розповіла ректорка Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля Ольга Поркуян: «Окупанти нам сказали, що в нас є 15 хвилин, щоб вийти із приміщення. Всіх, хто тоді вийшов, ми більше не бачили. Військові рф заходили до кожного корпусу університету і вчиняли всюди погроми. У нашій бібліотеці росіяни знищили комп'ютерну техніку, пошкодили меблі та порозкидали книги». Спогад про перші дні повномасштабного вторгнення: «В тій частині міста, де знаходився адміністративний корпус СХУ були посиленні обстріли. Офіційної евакуації не відбулося, ми самостійно переїхали» [69].

В окупованому Криму було 26 ЗВО, росіяни їх об'єднали в один «Кримський федеральний університет». Проти цього об'єднання виступили студенти-медики Кримського медичного університету імені Георгієвського. А коли медуніверситет все-таки приєднали до КФУ, близько 400 студентів покинули навчання [53].

З початком повномасштабного вторгнення в Україні відбулись великі зміни у сфері вищої освіти, кількість релокованих вишів збільшилась. Деякі університети були змушені передислоковуватися вдруге, бо росіяни систематично обстрілюють українські території «Градами» та «Кинджалами». У лютому 2024 року Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), Світовий банк, уряд України опублікували спільне дослідження Rapid Damage and Needs Assessment (Швидке оцінювання шкоди й потреб, RDNA) за даними якого, пошкоджено або зруйновано 21% закладів вищої освіти від

загальної кількості. Найбільше зазнали пошкоджень в східних та південних областях [54]. Зокрема, Харківський національний університет імені Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» та інші [110].

Слід зазначити, що на окупованих територіях РФ здійснює серйозні порушення прав людини, зокрема фізичні та психологічні тортури, масові страти, примусові депортації, а також жорстоке поводження з мирним населенням. Окрім того, фіксуються випадки пограбування приватної власності, культурної спадщини та музейних колекцій. Ці дії є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та створюють серйозну загрозу для безпеки і гідності цивільних осіб [52]. До прикладу, росіяни пограбували музеї Херсонської області — Обласний художній імені Олексія Шовкуненка та Обласний краєзнавчий. Викрали понад 20 тисяч експонатів. В художньому музеї було знищено колекцію світового й українського живопису XVII—XXI на 80%. А з краєзнавчого музею викрали рідкісні археологічні знахідки античного світу, зброю, монети тобто все, що можна легко продати на чорному ринку археології [73].

За даними Міністерства освіти і науки України станом на липень 2023 р. з Донецької, Луганської, Херсонської, окремих регіонів Запорізької та Харківської областей було переміщено 44 заклади вищої освіти (разом з першою хвилею переміщення у 2014 р.) [110].

Для відстеження руйнувань ЗВО Міністерство освіти і науки України створило інтерактивну мапу «Освіта під загрозою» на сайті <http://saveschools.in.ua> [58].

Мішенню російських обстрілів став і один із найстарших університетів Східної Європи — Харківський національний університет імені Каразіна, було пошкоджено майже всі його будівлі [Додаток А]. Ректорка Каразінського університету Тетяна Кагановська поділилася деталями щодо влучання російської

ракети: «На другий день повномасштабного вторгнення ми отримали новину, що російська ракета влучила в наш фізико-технічний факультет. Наступний тиждень був дуже напружений для нас тому, що росіяни влучили в облдержадміністрацію, і ударною хвилею зачепило два корпуси університету, які розташовані поруч. Наступного дня було зруйновано корпус економічного факультету а потім ще була бібліотека, Музей природи. Було знищено повністю спорткомплекс «Каразінський» [24].

15 липня 2022 р. росіяни влучили в Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова в м. Миколаїв [Додаток Б]. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського зазнав тяж обстрілу [Додаток В]: «... на територію університету влучило п'ять ракет. Постраждали корпуси № 1, № 2 та гуртожиток №1 [50].

6 липня 2022 р. російські снаряди влучили по корпусу Харківського педагогічного університету ім. Сковороди [Додаток Г]. За інформацією рятувальників було пошкоджено фасад будівлі, вибито вікна, а також зруйновано трамвайні колії поблизу. За даними ректора університету Юрія Бойчука, центральний корпус зруйновано на 50%. Харківська обласна прокуратура сповістила, що через обстріл загинув 40-річний охоронець університету [71].

31 грудня 2023 р., у переддень Нового року, війська РФ ракетним обстрілом знищили унікальні вітражі 1986 року створення в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [Додаток Д] [34].

Через ракетний обстріл 10 січня 2024 р. було пошкоджено кампус Національно-технічного університету «ХПІ». Зазнали ушкоджень: головний аудиторний корпус, радіотехнічний корпус, хімічний корпус, вечірній корпус, електрокорпус [79].

14 травня 2024 р. росіяни завдали удар авіаційною бомбою УМПБ Д-30 по корпусам ХНЕУ імені Семена Кузнеця [Додаток Е]. Постраждали аудиторії університету та вітражі в одній з будівель навчального закладу. «Було три вибухи і повиносило все. Студентів не було, працівники деканату з деканом знаходилися

на місцях», – прокоментувала заступниця декана факультету Міжнародної економіки і підприємництва ХНЕУ імені Семена Кузнеця Олена Кот [72].

Російські загарбники 22 червня 2024 р. завдали ракетного удару по території Національного технічного університету нафти і газу в Івано-Франківську [Додаток Ж]. Внаслідок обстрілу утворилася вирва 20 кв. м. Один із навчальних корпусів зруйнований, інші корпуси зазнали ушкоджень [75]. Ігор Чудик, який є ректором Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу, розповів про наслідки удару: «Ми отримали серйозні пошкодження це близько 50% руйнації корпусу. Всі вікна, лабораторна і навчальна база, повністю зруйновані. Вибиті шибки і вікна були в 12 корпусах університету, а це приблизно 150 вікон, 100 внутрішніх дверей, 25 вхідних» [32]. «Тільки вцілів герб у зруйнованому корпусі – і я вважаю, що це знак, що ми побудуємо енергетичний університет майбутнього України», – зазначив ректор [Додаток И] [37].

2 вересня 2024 р. відбувся обстріл боєприпасом ФАБ-500, постраждав Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» [Додаток К]. За даними Олексія Литвинова, в.о ректора, один «прильот» прийшовся по території закладу. Внаслідок чого було пошкоджено кілька комплексів закладу, спорткомплекс, повилітали двері, пошкоджено дах. Постраждали чотири співробітники університету, які знаходилися біля вікон. Одній жінці констатувати посттравматичний розлад» [83].

3 листопада вчергове російські загарбники атакували Київ безпілотниками. Від уламків безпілотного літального апарату (БПЛА) зазнали пошкоджень будівлі інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Додаток Л]. «Через сьогоднішню ворожу атаку постраждав наш Інститут. Навчальний корпус та гуртожиток пошкоджені. У зв'язку з ситуацією найближчий тиждень, з 4 по 8 листопада, навчання в університеті відбуватиметься в онлайн режимі», – написали у повідомленні [59].

Процес переселення університетів відбувався різними способами, до прикладу, значна більшість навчальних закладів здійснили переміщення лише частково з адміністрацією, бухгалтерією і деякими працівниками. Відповідно до цього, навчальний процес в таких ЗВО здійснюється дистанційно. Так здійснюють свою роботу Херсонський державний університет, Бердянський державний педагогічний університет, Маріупольський державний університет та інші [55].

Російські загарбники на окупованій території займають будівлі українських університетів. Водночас вони приймають абітурієнтів, які мають українські атестати, а після завершення навчання видають їм дипломи «Л/ДНР», що не визнаються в жодній країні світу [80].

Спогадами про подвійне переміщення Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка поділилася ректорка Олена Караман: «У 2014 році російські війська захопили наш університет, ми переїхали до Старобільська, там розташовувався наш підрозділ. Під час захоплення у нашому університеті навчалось 32 тис. студентів і працювало 5 тис. співробітників, а після окупації половина студентів переселилась і також близько 85% викладачів теж виїхали з нами. Коли почались обстріли Старобільська ми зібрали всі речі і виїхали, відчували, що може початись повномасштабне вторгнення і напередодні відправили дві машини з технікою до Полтави. Там були розташовані наші підрозділи з 2015 року. У Старобільську корпуси університету захопили окупанти, розмістивши на території закладу свої бази. На жаль, близько 40 наших викладачів залишились і продовжують співпрацювати з ворогом. Через ракетні обстріли було втрачено понад 183 200 м² площ, 9 навчальних корпусів. У 2022 році російська влада відновила роботу університету, змінивши його назву, забравши ім'я Тараса Шевченка та пам'ятник, присвячений видатному українському поету та національному символу [45].

На окупованих територіях російська федерація обрала стратегію, подібну до кримського варіанту, шляхом об'єднання кількох університетів в один великий навчальний заклад, як це було зроблено в рамках Кримського

федерального університету та Севастопольського державного університету. За аналогічним принципом російська влада почала створення мегазакладу в Мелітополі. Спочатку його назвали Мелітопольським державним університетом (МДУ), а згодом перейменували на МелДУ, аби уникнути асоціацій з Московським державним університетом. До складу так званого МелДУ увійшли чотири заклади вищої освіти з окупованих територій Запорізької області, зокрема Бердянський педагогічний університет і три виші з Мелітополя. 15 серпня цей утворений університет отримав свідоцтво про реєстрацію і розпочав так звану вступну кампанію, яка зазнала невдачі. Спершу ректором університету був призначений Андрій Чуйков, однак пізніше на посаду очільника МелДУ був призначений Микола Тайвонен, ректор з Санкт-Петербурга [23].

У травні 2022 року розпочалося відновлення діяльності університетів, зокрема в Мелітополі. З початком повномасштабного російського вторгнення Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького не мав керівника та перебував у процесі виборів ректора. Управління університетом здійснювали два проректори, які пішли на співпрацю з окупаційною владою, утворивши так зване «псевдокерівництво». 5 травня 2022 року, за підтримки Запорізької обласної військової адміністрації та Міністерства освіти і науки України, Наталю Фалько було призначено виконуючою обов'язки ректора університету. 12 травня 2022 року університет був переміщений до Запоріжжя. У відповідь на ці дії, окупаційні сили увірвалися до приміщення університету та вимагали від викладачів написати заяви або на роботу в так званий «псевдоуніверситет», або на звільнення. При цьому вони взяли в заручники начальницю відділу кадрів, зобов'язавши її залишатися в полоні до того часу, поки всі викладачі не підпишуть відповідні заяви [38].

Ректор Маріупольського державного університету Микола Трофименко поділився розповіддю про долю тих, хто пішов на співпрацю з окупаційною владою. «Нова ректорка цього «псевдоуніверситету» була нашою колегою, яку ми звільнили з МДУ через її недоброчесність, корупційні скандали. Виникла така думка, що вона чекала на росіян і стала ініціатором того, що її призначили

в.о. ректора», – сказав він. Окупаційна влада Маріупольського псевдоуніверситету створла сайт, на якому зазначено, що його очолює Лариса Сиволап, яку заочно визнали винною в колобораційній діяльності. Будівлі університету через ракетні обстріли суттєво постраждали. В першому корпусі повністю знищено фронтальну частину. Також ректор МДУ згадує, їм вдалося вивезти важливу документацію і це дало змогу швидко відновити роботу в переміщенні. Зараз університету в Києві віддали майно одного з училищ, яке потребує ремонту «Це рідкісний випадок, коли переміщеному вишу передається майновий комплекс. Ми поставили собі задачу розвинути університет, так щоб з наступного семестру, з наступного навчального року, розпочати освітній процес у змішаному форматі», – повідомив голова закладу [82].

Херсон знаходився в зоні бойових дій з перших днів повномасштабного вторгнення і за кілька днів місто було окуповане і Херсонський національний технічний університет (ХНТУ) разом із студентами і працівниками – було відрізано від України. Провести евакуацію людей і майна в той час було неможливо, її довелось робити поступово. «Для виїзду з Херсона потрібно було спочатку вибратися до інших країн, а тоді повертатись в Україну, – поділився Олександр Мельниченко, який є співробітником університету і якому також довелося долати непростий шлях евакуації. – Деякі працівники залишилися в місті і продовжували виходити на роботу. Завдяки їхній відданості і відважності, навчання в університеті відбувалось без перерв. Навіть в той час відбувся захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Студентів, які не мали змогу евакуюватись і проживали в гуртожитку, співробітники університету всіляко підтримували, закупляли харчі, готували гарячу їду, тощо» [62].

Спогадами про переміщення поділилась перша проректорка ХНТУ Марія Артеменко: «З Херсона не було жодної офіційної евакуації, кожен як міг виїжджав: хтось із волонтерами, хтось власним транспортом. Наш університет переїхав самостійно в Хмельницький без жодної допомоги. Я викладаю дизайн одягу і для дипломного проєкту потрібно виготовити колекцію одягу і моя студентка, яка була під окупацією, порола старі речі для створення нової

колекції, щоб захиститись. Було дуже важко, але завдяки роботі та навчанню можна було побороти стрес», – ділиться Артеменко [69].

Після деокупації Херсону в листопаді 2022 р. частина університетської команди на Хмельниччині розпочала широку підтримку херсонського осередку. Було відправлено першу вантажівку гуманітарної допомоги завдяки навчальним закладам Хмельниччини та благодійним організаціям. Таку допомогу й дотепер продовжують відправляти, адже Херсон наблизений до лінії фронту і перебуває під постійними обстрілами [62].

Про виклики, які постали перед Херсонською державною морською академією (ХДМА), поділився в.о. ректора Василь Чернявський: «Евакуацію з Херсона проводили на свій ризик, ми попали під артилерійських обстріл на останньому російському блокпосту в Снігурівці, але доля нас зберегла. Доїхавши до Одеси, там ми і відновили навчальний процес». Будівлі університету знаходяться у центрі міста, який перебуває під постійними російськими обстрілами. Окупанти розграбували наші аудиторії, викрали комп'ютерну техніку. Також ми не змогли вивезти необхідні документи і тому деякі студенти залишилися без військових квитків та оригінальних документів. На співпрацю з ворогом пішли 25 осіб із 450 науково-викладацького складу, вони були одразу ж звільнені. Заклад потребує ремонту бо в червні 2023р. був затоплений. Ми всі хочемо повернутись в рідний Херсон, наші міжнародні партнери пообіцяли допомогти з відновленням обладнання коли університет повернеться додому» [68].

14 червня 2022 р. росіяни захопили Херсонський державний аграрно-економічний університет, але на той час більшість працівників були вже в Івано-Франківську. Окупанти захопили в полон проректора Максима Винника. «Він пробув у підвалі росіян декілька днів, без відповідних умов, без ліків, які він потребував як людина з інвалідністю. Але завдяки потужному міжнародному розголосу його відпустили. Зараз він знаходиться в Івано-Франківську», – ділиться ректор ХДУ Олександр Співаковський. «Ми повинні були зробити так, щоб росіяни не отримали доступ до наших даних. Відділ цифрової

інфраструктури працював приблизно 20 днів вночі, щоб цього не помітили загарбники. Наші студенти та волонтери з місцевих ІТ-компаній активно нам допомагали, але були і проблеми з інтернетом, росіяни його глушили» [47].

Спогадами про окупацію поділився декан одного з факультетів Херсонського державного аграрно-економічного університету, Павло Бойко: «В нас було розпорядження ректора, за яким нам без потреби заборонялось ходити на роботу, але більшість із нас ходила, адже в університеті зберігались всі ціні документи та комп'ютерна техніка. Через потужний ракетний удар на наш університет загинули 2 співробітниці, які повертались додому. В перші тижні окупації, я на свій страх і ризик, своєю машиною вивіз всі оригінальні документи наших студентів, для того щоб вберегти їхні життя. З першого дня ми окупантам дали чітко зрозуміти, що ніяких квітів для них не буде, хіба що на їхні могили дві гвоздички і то шкода. Коли наш університет загарбники захопили, вони почали красти з одного кабінету техніку і переносити в іншу, до прикладу я прийшов в свій деканат, коли нам дозволили, і нарахував шість системних блоків, хоча не було жодного. Склалось враження, що після деокупації, росіяни сподівались, що тікають тимчасово, бо в своєму деканаті під столом я знайшов зміне взуття тої «псевдодеканши», яка сиділа в моєму кабінеті, щей мені над головою повісила портрет путіна. Також я особисто дзвонив своїм колегам, із питанням чи будуть вони продовжувати роботу в нашому університеті, всі українською сказали «так», тільки лише до одного професора не додзвонився бо він виявився колоборантом. У цій панічній ситуації не можна було зупиняти освітній процес, щоб не втратити студентів, дати їм зрозуміти, що вони нам потрібні і закласти їм в голови правильні думки. Я як декан факультету, відповідаю за своїх колег і студентів, ми багато спілкуємось і не можемо дочекатись коли зможемо повернутись до рідного Херсона» [22].

Історією про допит росіян і про виїзд з окупації поділився студент Артур Ярошевський, із Приморська: «В окупації не можна було розмовляти українською мовою на вулицях. Евакуація завжди відкладалась, зелені коридори часто скасовували і через це ми не мали змоги виїхати з окупації. Ми часто

збирали мітинги в центрі міста і проганяли загарбників. Щоб підтримати містян в окупації, я створив патріотичну сторінку нашого міста в соціальних мережах, невдовзі російські військові викрали мене, проводили допити і на 5 днів залишили мене в карцер. В свою сторону чув від них багато погроз, одна з них, якщо я і надалі буду підтримувати таку позицію, мене вивезуть в Луганськ, або в Ростов. Мені також проводили лекцію, що росія прийшла сюди назавжди. Волонтери в літку 2022 р. допомогли мені з сім'єю виїхати з окупації. Для виїзду довелось проходити 14 російських блокпостів. Не міг я стримати стримати сліз, коли протягом чотирьох місяців, я бачив ту триколову ганчірку на адміністративних будівлях і нарешті на українському блокпості побачив своє рідне, українське» [25].

Згідно з дослідженням, опублікованим 11 березня 2024 р. ЮНЕСКО та Малою академією наук України, відновлення лише університетів коштуватиме 980,5 млн доларів. Найбільше постраждав Національний юридичний університет Ярослава Мудрого (116,5 млн дол. США) також Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (104,1 млн дол. США). Пошкоджено близько 750 одиниць технічного обладнання, загальна вартість відновлення яких оцінюється в 45,9 млн дол. США. Найбільше зруйновано закладів вищої освіти в Київській, Харківській, Донецькій та Луганських областях [33].

Київська школа економіки (KSE) в листопаді 2024 р. опублікувала звіт про прямі збитки інфраструктури через російську агресію. З початком повномасштабного вторгнення повністю було зруйновано 3 заклади вищої освіти, а 97 пошкоджено. Загальна оцінка витрат становить 500 млн дол. США [31].

З початком повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України, освітня галузь зазнала колосальних змін. З перших днів основною мішенню росіян стала українська освіта. Постійні ракетні обстріли призводять до пошкоджень і руйнацій університетів, що унеможлиблює їхнього нормального функціонування і ускладнює освітній процес. Згідно статистичним

даним було повністю зруйновано 3 ЗВО і пошкоджено 97, на жаль, дані можуть оновлюватись через нестабільну ситуацію. На окупованих територіях загарбники захоплюють українські університети створюючи на їх місці «псевдоуніверситети», беруть в полон працівників освіти та студентів, знищують або ж викрадають університетське обладнання. На жаль, серед співробітників та студентів є зрадники, які йдуть на усвідомлену співпрацю з окупаційною владою. Для подальшого функціонування закладів вищої освіти було здійснено переміщення їх на підконтрольовані українській владі території. Всього було переміщено 44 заклади вищої освіти. Переміщення давалось складно тому багато університетів не змогли вивезти необхідну документацію та матеріально-технічне обладнання. Але не зважаючи на такі проблеми, переміщені заклади не падають духом, а активно відновлюють навчальних процес. Українська освіта пристосовується до нових реалій, які постають перед нею.

1.2. Аналіз законодавчої бази, що стосується організації навчання в переміщених ЗВО

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. (зі змінами та доповненнями) [2] здійснюється законодавчо-нормативне забезпечення діяльності закладів вищої освіти в умовах воєнного стану (цей закон визначає правові засади воєнного стану і його особливості), Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. [21], (цей указ є юридичною основою для запровадження воєнного стану на всій території України), Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 (зі змінами від 15.03.2022) [1], (цей закон зазначає про державну політику в освіті, діяльність та функціонування ЗВО).

Також сформувались правові умови для переміщення та евакуації ЗВО з окупованих території та території, на яких відбувались активні бойові дії. За період воєнних дії, на рахунок цих питань було видано понад 110 наказів МОН

[110]. А для забезпечення заходів із організації вступної кампанії у 2022 р., МОН видав наказ «Про організацію роботи консультативних телефонів Міністерства освіти і науки “Вступна кампанія 2022 року”» № 587 від 23.06.2022 р. [17].

Система нормативно-правового регулювання організації освітнього процесу в ЗВО України в умовах воєнного стану формувалася поступово, реагуючи на розвиток подій та потреби освітньої спільноти.

Початковим етапом реагування на введення воєнного стану став лист «Про організацію освітнього процесу» № 1/3276-22 від 25.02.22 р. [4]. Основні положення цього листа, вказували на необхідність тимчасово припинити навчання у всіх освітніх закладах та оголошення вимушених двотижневих канікул. Також наголошувалося, що головним пріоритетом є безпека учасників освітнього процесу.

Наступні кроки щодо організації роботи ЗВО були визначені у наказі МОН «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» № 235 від 07.03.2022 р. [14]. Відповідно до цього наказу було організовано заходи для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і майна закладів освіти; проведення евакуації учасників освітнього процесу у разі необхідності; встановлення індивідуального графіка навчання, надання академічної відпустки для студентів, які перебувають у лавах ЗСУ, займаються волонтерською діяльністю [110]. Цей наказ надавав університетам певну автономію у прийнятті рішень щодо організації своєї роботи в умовах війни з акцентом на забезпеченні безперервності освітнього процесу. Цей нормативний акт дозволяє освітній системі адаптуватись до складних обставин.

Питання завершення навчального року 2021/2022 почало регулюватися листом «Про завершення навчального року» № 1/3417-2288 від 10.03.2022 р. [5]. Даний лист був адресований керівникам закладів вищої освіти та містив рекомендації щодо організації завершення 2021/2022 навчального року в умовах воєнного стану. В листі наголошувалося на необхідності забезпечення гнучкого підходу до організації навчального процесу з урахування безпекової ситуації у

відповідних регіонах України. Також в листі підкреслювалася необхідність надання підтримки студентам, які стали на захист України. Також для додаткових роз'яснень щодо завершення 2021/2022 навчального року в ЗВО під час воєнного стану МОН видали лист «Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти» № 1/4334-2290 від 21.04.2022 р. [6]. В листі рекомендується провести підсумкову атестацію випускників в дистанційній формі і максимально спростити процедури атестації, але забезпечити об'єктивність оцінювання. Також в листі надаються роз'яснення щодо видачі документів про освіту для студентів, які знаходяться за кордоном або на окупованих територіях.

З наближенням нового навчального року 2022/2023 Міністерство освіти і науки видало лист «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану» № 1/7707-22 від 11.07.2022р. [7]. В даному листі наголошується, що в пріоритеті стоїть безпека всіх учасників освітнього процесу. Керівникам закладів вищої освіти потрібно створити безпечні умови перебування в університетах, облаштувати укриття та розробити плани евакуації. Також необхідно вжити заходи щодо забезпечення альтернативних джерел енергії та тепла у зв'язку із проблемами енергетичної інфраструктури. Також для уточнення настанов щодо організації навчального процесу МОН видали лист «Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану» № 1/17310-23 від 03.11.2023 р. [8]. Відповідно до цього листа Міністерство освіти і науки України наголошувало, що в разі увімкнення сигналу «Повітряна тривога», потрібно перервати навчання незалежно від форми проведення (очної чи дистанційної). Після відбою рекомендувалося продовжити навчальний процес. У листі наголошувалося, що питання безпеки студентів та викладачів має бути на першому місці.

З наближенням навчального року 2024/2025 МОН також видало лист «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього процесу в 2024/2025 навчальному році» № 1/8722-24 від 17.05.24 р. [9]. Відповідно до цього листа МОН рекомендувало розпочати навчальний процес 2024/2025 за можливості в

першій половині серпня 2024 року; використовувати суботу як робочий день, тільки у теплі місяці; з середини листопада 2024 р. до середини березня 2025 р. провести заліково-екзаменаційну сесію, практичну підготовку та виконання курсових робіт; за необхідністю продовжити освітній процес до кінця липня 2025р. в разі необхідності; у тилкових регіонах рекомендується проведення навчання в аудиторному форматі, а для прифронтових та прикордонних зонах проводити навчання у змішаному, або дистанційному форматі, а із дозволом обласних адміністрацій освітній процес може проводитись в укриттях; також передбачено надати безплатну підтримку і допомогу закладам вищої освіти з прифронтових територій від закладів тилкових регіонів, а саме: надання приміщення, аудиторій, гуртожитків. Даний лист є актуальним документом, який відображає поточну стратегію МОН щодо організації навчальної діяльності в умовах війни.

У 2025 році в умовах воєнного стану для відображення поточної ситуації в освітній сфері, МОН видає лист «Про деякі питання освітньої діяльності» № 1/3107-25 від 18.02.2025 р. [10]. Згідно з цим листом, повідомлялося, що понад 7600 здобувачів вищої освіти прийнято на військову службу. Відповідно зазначені студенти мають право на перерву у навчанні. Також рекомендується здійснювати заходи із недопущенням відрахування здобувачів освіти, які перебувають на військовій службі. Цим листом МОН демонструє, що освітня система продовжує процес адаптації до сучасних реалій, шукаючи різні шляхи для забезпечення якісного та повноцінного навчального процесу.

Окрім організаційних питань МОН видавали листи із роз'ясненням трудових відносин у сфері освіти і науки під час воєнного стану. До прикладу, лист «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану» № 1/3378-2286 від 07.03.2022 р. [11]. Основною метою цього листа є надання роз'яснень та рекомендацій щодо застосування трудового законодавства в галузі освіти та науки в умовах війни. У листі акцентується увага на необхідності забезпечення збереження заробітної

плати працівників, а також рекомендується впровадження дистанційної форми роботи.

Слід згадати також наказ «Про продовження строку прийому документів від претендентів на участь у конкурсному відборі до складу сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України» № 28484 від 01.04.2022р. [64]. Цей наказ важливий для забезпечення можливості участі ширшого кола спеціалістів у роботі Науково-методичної ради, яка впливає на формування стандартів вищої освіти в Україні.

Слід зазначити, що переміщенні заклади вищої освіти станом на 1 серпня 2022 р. повністю відновили свою роботу. За оперативними даними МОН, повномасштабне вторгнення російських військ істотно вплинуло на діяльність більшості закладів освіти. Згідно статистичним даним, у березня 2022 р. більшість таких університетів здійснювали роботу в дистанційному режимі або перебували в стадії переїзду, чи не визналися з процесом відновлення навчального процесу, або ж не надали відомість. На 15 березня 2022 р. тільки 21,5% ЗВО надали інформацію, але в подальшому ситуація змінилась на краще, станом на 29 березня 2022 р. інформацію про роботу надали 37,5% ЗВО. З середини березня 2022 р. 54 заклади вищої освіти проводили навчання в дистанційній формі [110].

20 вересня 2024 р. уряд затвердив план відновлення освіти на деокупованих територіях [77]. Головною метою цього плану є розроблення завдань та заходів, які б забезпечили ефективні умови для відновлення української системи освіти та реінтеграції студентів і працівників освіти, які знаходились на тимчасово окупованих агресором територіях.

Загалом, аналіз цих нормативно-правових актів демонструє активну системну роботу Міністерства освіти і науки України, яка спрямована на створення безперервного та якісного освітнього процесу в умовах російської агресії. Головними принципами регулювання є безпека, вибір форми навчання, використання інноваційних технологій, психологічна підтримка та адаптація до нових реалій. Кожен наступний лист та наказ враховує попередній досвід та

актуальні проблеми освітньої спільноти, показуючи постійний процес адаптації та пошук ефективних рішень .

Отже, повномасштабне вторгнення російської федерації на території України стало безпрецедентним викликом для освіти. Війна спричинила глибокі наслідки, які потребують ретельного аналізу. Бомбардування та постійні обстріли призводять до повної або часткової руйнації освітньої інфраструктури. Внаслідок цього відбувся масовий процес переміщення закладів вищої освіти. Університети з прифронтових територій змушені були змінити своє місцезнаходження через безпосередню загрозу життю та безпеці. В умовах релокації набула зміни й законодавча база, яка регулює освітній процес. Видані накази та листи МОН, у період з 2022 до 2025 роки, свідчать про швидке реагування на нові виклики, які постали перед вищою освітою. На початковому етапі в нормативних актах пріоритетом було забезпечення безпеки та збереження неперервності навчання за можливості. Подальші накази були спрямовані на врегулювання питань із завершенням навчальних років та організації нових в умовах воєнного стану. У наказах МОН спостерігається прагнення знайти рівновагу між безпекою та відновленням традиційної форми навчання там, де це можливо. Діяльність МОН також спрямована на створення сприятливих умов для студентів, які захищають Україну, забезпечуючи їм академічні полегшення та можливості здобути вищу освіту.

Отже, повномасштабне вторгнення стало визначальним фактором, що спричинив низку змін та проблем в освітній системі. Вирішення цих проблем вимагає спільної роботи держави, університетів та різних громадських об'єднань, які готові допомагати. Всі зусилля мають бути спрямовані на те, щоб українська вища освіта стабільно розвивалась в нових умовах.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Використання дистанційного навчання як основного інструменту для забезпечення неперервності навчального процесу.

Сьогодні, як ніколи, в Україні важливим є питання забезпечення повноцінного, безпечного та безперервного освітнього процесу в закладах вищої освіти. Війна спричинила безліч проблем у освіті, соціумі та й в пересічному житті. Через війну, здобувачі вищої освіти стикаються із загрозою власної безпеки, навчальні заклади, які знаходяться ближче до лінії фронту, зазнають підвищеного рівня пошкодження через постійні ракетні загрози. Бойові дії та регулярні оголошення повітряних тривог змушують студентів та викладачів адаптуватись до нових реалій і змінити форму навчання зі стаціонарної на дистанційну [97].

Дистанційне навчання – це система, яка передбачає проведення навчання із залученням активної комунікації студента із викладачем за допомогою використання новітніх технологій та мультимедіа [97].

Дистанційна освіти в Україні розпочала свій розвиток із прийняттям МОН постанови про «Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні» від 20 грудня 2000 р. [19]. Згідно із цією Концепцією освітня система в Україні мала розширити доступ молодим людям до всіх рівнів освіти, реалізувати систему безперервного навчання та оновити зміст навчання та методи викладання. На запровадження цієї Концепції вплинула відсталість України від розвинених країн Західної Європи в технологіях дистанційного навчання. МОН створили Український центр дистанційної освіти, який розробив проєкт нормативно-правової бази, концепцію дистанційної освіти та навчально-методичне забезпечення дистанційної освіти в Україні [13]. Створення Українського центру дистанційної освіти дало можливість в Україні провести курси навчання для викладачів і укласти договори із ЗВО про співробітництво з метою створення

системи дистанційної освіти [117]. У 2002 р. МОН видали першу Програму розвитку системи дистанційного навчання 2004-2006 р. [18]. Основними завданнями цієї програми було: удосконалити структуру дистанційної освіти, запровадити дистанційну освіту як форму навчання, забезпечити контроль якості та розвивати дистанційне навчання в усіх напрямках підготовки фахівців. У зв'язку із розвитком технологій Міністерство освіти і науки України видали наказ від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [12]. У ньому зазначається, що дистанційне навчання є індивідуалізованим процесом, здобуття освіти відбувається віддалено за допомогою сучасних технологій та поширюється на всі типи навчальних закладів.

Коли розпочалася пандемія COVID-19, навчання у вишах перейшло в дистанційний формат, що змусило освітян експериментувати із інноваційними технологіями для забезпечення освітнього процесу. Швидка організація навчання з використанням інноваційних технологій без будь-якої підготовки через впровадження карантинних заходів стала шоком для студентів та викладачів. Цей процес був складним. Але незважаючи на це, виділяли і позитивні риси дистанційного навчання, а саме:

1. можливість навчатися в комфортному для себе часі та місці;
2. можливість звертатись до багатьох джерел для навчання;
3. використовувати в навчанні різні інноваційні технології;
4. отримувати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров'я та матеріального забезпечення студентів;
5. дистанційна освіта збільшує творчий та інтелектуальний потенціал та збільшується вміння самоорганізації;
6. економія коштів та часу без поїздок до університету;
7. якість дистанційної освіти не поступається традиційній формі, а тільки покращується за рахунок залучення фахівців і використання навчально-методичних видань в навчальному процесі [111, с.30].

Незважаючи на позитивні якості, існують також проблеми, а саме:

1. відсутність живого спілкування між викладачами та студентами;
2. студенти також стикаються з проблемами забезпечення технічним обладнанням, не всі можуть мати комп'ютери та постійний Інтернет;
3. труднощі щодо засвоєння сучасних технологій;
4. залежність від віртуального життя;
5. навчання проводиться самостійно і можлива відсутність мотивації у студентів без постійної підтримки з боку викладачів [119, с.191].

Перехід на дистанційне навчання, що відбувся в період пандемії COVID-19, став своєрідним випробуванням для системи освіти, але водночас – важливим етапом адаптації до цифрових форматів. Саме в цей період більшість здобувачів освіти та педагогів набула первинного досвіду використання онлайн-платформ, цифрових ресурсів і комунікаційних засобів у навчальному процесі. Цей досвід виявився надзвичайно цінним, коли у 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації знову постала потреба організовувати освітній процес в умовах надзвичайної ситуації. Таким чином, набута в період пандемії компетентність у дистанційному навчанні частково полегшила адаптацію до нових викликів, хоча воєнні обставини додали якісно нових проблем і обмежень. Згідно із розпорядженням МОН № 1/3276-22 від 25.02.2022 [36] було рекомендовано зупинити освітній процес у закладах освіти та відправити здобувачів на двотижневі канікули.

За цей час деякі території України опинилися під тимчасовою окупацією, більшість з яких стали ареною активних бойових дій. Приблизно 10 млн людей змушені були покинути свої оселі: 6,5 млн у межах країни, 3,9 млн виїхали за кордон» [52]. Близько 40% здобувачів вищої освіти, які проживали в східних та південних регіонах України, зазнали суттєвих змін у своєму освітньому процесі через наслідки війни [95, с.26].

У березні 2022 р. було зрозуміло, що війна так швидко не закінчиться, тому МОН рекомендували відновити освітній процес в онлайн режимі, де це було можливо. Наприклад, в Маріуполі, де велися інтенсивні бойові дії, було не можливо продовжити навчання. Тому в першому півріччі 2022-2023 рр., через постійну загрозу життю викладачів та студентів, відповідні виші не змогли відновити очне навчання в тому обсязі, яке було перед повномасштабним вторгненням [95, с.26].

Дистанційна форма навчання запроваджувалася переважно в областях, які знаходилися в прифронтових зонах. Однак навчання там постійно контролюється керівництвом ЗВО, а також виконуються рекомендації МОН щодо забезпечення високого рівня знань [95, с.27].

Заклади вищої освіти західних регіонів України, які не зазнали безпосереднього впливу воєнних дій, відіграли важливу роль не лише як гуманітарні хаби, надаючи допомогу внутрішньо переміщеним особам та реалізуючи волонтерські ініціативи, але й як освітні осередки, що активно сприяли адаптації та розвитку позааудиторного онлайн-навчання як невід'ємної складової сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. З ініціативи Тернопільського навчального педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка було створено Міжуніверситетський онлайн-лекторій [70], який проводився з 28 березня по 15 квітня 2022 р. і залучав активних, мотивованих студентів та всіх охочих до прослухання лекцій за актуальними напрямками. Акцент ставився на студентів-переселенців, які могли змогу поповнити власний багаж знань із тем, які їм були цікаві.

Війна на території України актуалізувала необхідність використання дистанційних технологій навчання як ефективного інструменту забезпечення безперервності освітнього процесу та надання підтримки здобувачам освіти в умовах надзвичайних ситуацій. Водночас учасники освітнього процесу – викладачі й студенти — відзначають низку суттєвих проблем, які ускладнюють

реалізацію якісного навчання в сучасних обставинах. Серед них – постійні повітряні тривоги, які лунають у більшості регіонів України щоденно, а подекуди й кілька разів на день; перебої з електропостачанням, спричинені масованими ракетними обстрілами; відсутність або нестабільність інтернет-з'єднання; а також психологічний фактор, зокрема підвищена тривожність і панічні атаки через потік негативних новин [95, с.27]. Ці чинники переривають навчальний процес і негативно впливають на його організацію.

Зважаючи на виклики, спричинені воєнними обставинами, особливої уваги набуває структура й організація дистанційного навчання, що передбачає різні формати взаємодії між учасниками освітнього процесу. У цьому контексті дистанційне навчання поділяється на два основні види: синхронне та асинхронне [118, с.213].

Синхронне навчання передбачає проведення занять у режимі реального часу, коли студенти та викладачі взаємодіють за допомогою відеозв'язку або інших комунікаційних засобів. Основною перевагою цього формату є можливість безпосередньої взаємодії викладача зі студентами, що дозволяє оперативно відповідати на запитання, організовувати дискусії та забезпечувати зворотний зв'язок. У процесі синхронного навчання активно використовуються онлайн-платформи для виконання практичних завдань і лабораторних робіт у віртуальному середовищі. Такий формат сприяє формуванню ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, підвищуючи рівень залученості студентів. Водночас синхронне навчання потребує попереднього планування розкладу занять, оскільки передбачає обов'язкову присутність студентів у визначений час [114]. Необхідно також пам'ятати, що в разі оголошення повітряної тривоги, викладач повинен призупинити навчальний процес і рекомендувати студентам спуститися в безпечне місце [118, с.213].

Для проведення синхронного навчання українські освітяни використовують онлайн-платформи, зокрема Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, BigBlueButton, Moodle та Cisco Webex, які забезпечують відеозв'язок, інтерактивну взаємодію, обмін навчальними матеріалами та проведення

оцінювання [113, с.286].

Асинхронне навчання передбачає гнучкий розклад освітнього процесу, що дозволяє студентам опановувати матеріал у зручний для них час без необхідності безпосередньої взаємодії з викладачем у режимі реального часу. Відсутність фіксованого графіка занять забезпечує індивідуалізований підхід до навчання, однак цей формат передбачає чітко визначені часові рамки для виконання завдань та їхньої здачі [105, с.328].

Для проведення цього виду навчання використовують навчальний матеріал у вигляді відеолекцій, презентацій, електронних підручників, тестів, інтерактивних завдань, аудіоподкастів та форумів для обговорення, що дозволяє студентам самостійно опрацьовувати інформацію та засвоювати навчальний контент у зручний для них час. Також активно застосовуються платформи управління навчанням (LMS), такі як Moodle, Google Classroom, Edmodo, які забезпечують доступ до матеріалів, контроль виконання завдань та комунікацію з викладачем через електронну пошту або спеціалізовані освітні чати [114].

Для покращення якості навчання університети розробляють власні онлайн-платформи. Зокрема, в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника була створена платформа дистанційного навчання D-learn, доступна за посиланням: «<https://d-learn.pnu.edu.ua/>». На цій платформі розміщено навчальні матеріали з усіх дисциплін, а також вона дозволяє проводити тестовий контроль знань студентів для закріплення та перевірки засвоєного матеріалу. Крім того, для зручності студентів була розроблена інша платформа — «<https://asu.pnu.edu.ua/>», на якій можна знайти актуальний розклад занять за відповідною спеціальністю, електронні журнали.

Для організації навчального процесу в умовах дистанційного навчання широко використовуються різноманітні онлайн-платформи, серед яких особливо популярними є Moodle, Google Classroom та Microsoft Teams. Кожна з цих платформ має свої унікальні можливості та переваги, які дозволяють ефективно здійснювати навчання та взаємодію між викладачами та студентами [43].

Microsoft Teams є однією з найбільш доступних та зручних систем

управління навчанням. Вона забезпечує не лише комунікацію між учасниками навчального процесу, але й можливість обміну файлами, проведення відеоконференцій, а також створення спільних робочих просторів для виконання групових завдань. Google Classroom, у свою чергу, дозволяє викладачам завантажувати навчальні матеріали, організовувати редагування та подання робіт, а також ставити оцінки за тести, контрольні роботи та інші завдання [43].

Серед інших популярних платформ для дистанційного навчання можна виокремити такі ресурси, як YouTube, Telegram, Viber, Google Docs, Moodle, Twitter, WordPress, Dropbox. Кожна з цих платформ виконує певні функції: для публікації відео-лекцій та навчальних матеріалів активно використовують YouTube, для обміну повідомленнями та організації групових чатів – Viber, а для зберігання та спільного редагування документів – Google Docs і Dropbox [43].

Особливо варто зазначити популярність системи Moodle, яка є однією з найпоширеніших платформ для онлайн-навчання завдяки своїй багатофункціональності та безкоштовному доступу. Moodle надає можливості для створення різноманітних навчальних матеріалів і ресурсів, таких як файли, веб-сайти, форуми, завдання та тести, опитування, онлайн-курси, лекції, семінари та навіть чати, що значно полегшує процес організації навчання та перевірки знань студентів. Це робить Moodle універсальним інструментом для забезпечення якісного дистанційного навчання в різних сферах освіти [121].

Викладачі можуть успішно поєднувати синхронне навчання з елементами асинхронного, що дозволяє забезпечити гнучкість навчального процесу та адаптувати його до різних умов. Наприклад, для закріплення вивченого матеріалу студенти можуть проходити тести на онлайн-платформах, або брати участь у онлайн-курсах, що допомагають збільшити їхній багаж знань [105].

Основні переваги асинхронного навчання включають можливість встановлення індивідуального графіка навчання, що дає студентам більшу свободу у плануванні часу. Крім того, асинхронне навчання дозволяє переглядати записані лекції, виконувати тестові завдання в зручний час, що важливо для більш глибокого засвоєння матеріалу. Однією з особливостей

асинхронного навчання є можливість навчатися навіть під час повітряних тривог або при відсутності електроенергії, оскільки доступ до навчальних матеріалів може бути забезпечений за допомогою офлайн-ресурсів або попередньо завантажених лекцій та завдань. Це забезпечує безперервність навчального процесу в умовах непередбачуваних ситуацій.

Але не зважаючи на велику кількість онлайн платформ для реалізації навчання через дистанційну форму, залишаються невирішені проблеми, які появились внаслідок війни. Такими проблемами є:

- 1) Нестабільність інтернету. Через відсутність мережі в регіонах України, де проводяться бойові дії, організувати навчання є неможливо. Альтернативою для цього є здійснення записів лекцій викладачами і надання їх студентам у постійний доступ [113, с.290].
- 2) Відсутність технічного забезпечення. Ця проблема зустрічається рідко, але через воєнний стан, такі ситуації збільшуються. Для збереження власного життя, люди змушені переїжджати в безпечні місця. Через війну вони втрачають своє майно, і не мають змоги купити нову техніку. Для вирішення цієї проблеми, можна залучити волонтерів або відповідні програми для підтримки вищої освіти під час війни [113, с.290].
- 3) Психологічні проблеми. Дистанційне навчання під час воєнних дій вимагає від учасників навчального процесу не тільки самодисципліну, але й психологічну готовність збільшувати кількість знань. Через екстремальні умови сприймати інформацію та зосереджуватись на самостійне вивчення матеріалу є досить важко для студентів, бо потребує велику силу волі. Хорошим вирішенням цієї проблеми є активне залучення психологів, проведення різних зустрічей та вебінарів із студентами [113, с.290].
- 4) Труднощі із перевіркою знань. Однією із проблем дистанційного навчання є неможливість відстежити викладачем процес виконання студентів самостійних завдань, адже викладач бачить тільки результат. Для цього потрібно здійснювати автоматичний контроль, розділювати вправи між

студентами, використовувати різні вправи для групової перевірки тощо [113, с.290].

Загалом, більшість опитаних викладачів і студентів не відчували суттєвих проблем із організацією дистанційного навчання. Однак, багато з них зазначають, що, незважаючи на зручність такої форми навчання, зменшилась кількість вільного часу, оскільки процес навчання часто вимагає більше самостійної роботи та самодисципліни. Додатково, учасники опитування підкреслюють, що дистанційне навчання є ефективним доповненням до традиційного навчального процесу, але не може повністю його замінити. Традиційне навчання, яке забезпечує безпосередню взаємодію між викладачем і студентами, залишатиметься важливою складовою освітнього процесу, оскільки воно сприяє розвитку критичного мислення, комунікаційних навичок та глибшому розумінню матеріалу [112, с.203].

Про використання дистанційного навчання поділилась проректорка Херсонського національного технічного університету Марія Артеменко: « Наш університет спокійно працює в онлайн режимі, не турбуючись тим, у яких куточках України чи світу перебувають наші викладачі та студенти. Під час масових відключень світла, студенти не мали змоги заходити на онлайн-зустрічі, тому для них робили онлайн-записи. Ці записи доступні для студентів у будь-який час» [69].

А ректорка Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля Ольга Поркуян вірить в те, що скоро звільнять Луганськ і вони відновлять аудиторні заняття : «Нам необхідно відновлювати роботу в режимі офлайн, щоб зберегти свої університетські традиції, бо вони дають зрозуміти відчуття єдності університетської спільноти» [69].

Отже, дистанційне навчання стало важливою складовою забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах пандемії та повномасштабної війни. Його переваги – гнучкість, доступність, розвиток цифрових навичок та самодисципліни – істотно підтримали функціонування вищої освіти попри екстремальні обставини. Водночас існують серйозні виклики — технічні,

психологічні та організаційні, які потребують комплексного вирішення. Ефективне поєднання онлайн- і традиційних форматів, інвестиції в інфраструктуру, підвищення цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу та належна підтримка викладачів є критично важливими для підвищення якості освіти в Україні у воєнний і післявоєнний період.

2.2. Співпраця світової академічної спільноти для підтримки української вищої освіти.

Допомога українській освіті в часи війни почала набирати значних масштабів, оскільки глобальна академічна спільнота активно підтримала Україну. Перш за все, міжнародні університети та наукові організації засудили вторгнення Росії в Україну і висловили свою солідарність з українським народом. Багато закордонних вишів запропонували стипендії та освітні програми для українських студентів, які змушені були покинути свої домівки через війну.

Окрім того, наукові кола по всьому світу активно співпрацюють з українськими науковцями та викладачами, надаючи доступ до ресурсів, проведення онлайн-конференцій, вебінарів та семінарів для підтримки навчального процесу та обміну знаннями. Це дозволяє українським студентам та науковцям продовжувати навчання та наукові дослідження навіть у складних умовах війни.

Важливо, що ця підтримка є не тільки матеріальною, а й моральною, адже вона допомагає українським студентам та викладачам відчувати, що вони не самотні в своїх труднощах. Світова академічна спільнота висловлює не лише практичну допомогу, але й сильну моральну підтримку, що є важливим аспектом для відновлення та розвитку української освіти в умовах війни.

Європейська асоціація університетів (EUA) 2 березня 2022 р. опублікувала заяву, в якій вона зобов'язалась співпрацювати на постійній основі з українськими університетами і надавати їм допомогу. Рада Європейської асоціації погодила заходи, які полегшують членство України в EUA: надання

доступу до послуг університетам, які не є членами; створення фонду солідарності і підтримки українців; прискорений процес подання українськими установами заявок на членство, тощо. Також Радою було ухвалено рішення про створення спеціальної робочої групи для відновлення українського університетського сектору. Очолювала цю робочу групу Іванка Попович з Університету Белград, яка є членом Європейської асоціації університетом і має вже досвід у відбудові університетів [42]. Наукові організації рішуче засудили агресію рф проти України. У своїх заявах вони не тільки висловили солідарність з українським народом, але й оголосили про припинення співпраці з рф. До прикладу 39 Нобелівських лауреатів опублікували звернення про підтримку українського народу і засудження російської агресії. У своєму листі, вони порівняли дії росії з нацистською Німеччиною [85]. Ще одним прикладом є Рада Європейської організації з ядерних досліджень (CERN), яка через вторгнення росії повністю припинила співпрацю з росією та білоруссю. Також в грудні 2023 року 24 країни-учасниці CERN припинили співпрацю з російськими науковими товариствами [86].

Припинив співпрацю з російськими та білоруськими організаціями також найбільший у Німеччині дослідницький центр з фізики DESY. Було ще запропоновано психологічну підтримку українській стороні Службою охорони праці DESY [94]. Також на знак підтримки України Міжнародний проєкт Європейський рентгенівський лазер на вільних електронах (European XFEL) повідомив про свою позицію і припинив співпрацю з російськими інститутами, наголосивши, що не планують розпочинати нові угоди з російськими центрами [90].

Німецька служба академічних обмінів (DAAD) оголосила, що не може мати нормальні відносини у зовнішній науковій політиці з державою, яка веде загарбницьку війну, тому і заморозила академічний обмін з рф [87]. Крім того, DAAD запустила фінансову програму «Ukraine digital», ця програма має на меті допомогти українським студентам продовжити навчання цифровим способом, незважаючи на війну [93].

Активно підтримує Україну також Массачусетський технологічний інститут (MIT), він одним із найкращих технічних університетів не тільки в США, а загалом у світі. Інститут зупинив співпрацю з фондом «Сколково» та їхню спільну програму «Сколтех» (MIT Skoltech), яка була запущена в 2011 р. і була зосереджена на інноваціях [51]. Крім того, MIT восени 2022 р. запустила програму MIT-Ukraine, яка сприяє розширенню студентських та викладацьких зв'язків з інститутом. Одна із складових цієї програми є створення веб-платформи «Українська наукова діаспора», співзасновником цієї платформи є Міністерство освіти і науки України. Мета цієї програми – об'єднати зусилля українських науковців для створення спільних наукових проєктів, які пов'язані з повоєнним відновленням та розвитком України [46].

Товариство Microsoft у березні 2022 р. зупинила продажі нових послуг та продуктів в росії [92]. А з вересня 2023 р. корпорація не продовжила ліцензії російським компаніям в рамках санкцій проти рф [91]. Видавнича компанія Elsevier засудила російське вторгнення і надала науковцям з України доступ до статей ScienceDirect. Elsevier також створив спеціальний центр для підтримки українських досліджень. Світові видавництва наукових журналів припинили продаж своєї продукції та послуг російським і білоруським організаціям, тобто закрито доступ до статей Springer-Nature, Elsevier, IOP Publishers та до баз даних Scopus та Web of Science [101]. ESFRI – європейський стратегічний форум дослідницьких інфраструктур також засудив російське вторгнення в Україну. Форум закликав допомагати українським науковцям і зупинити будь-які зв'язки із рф та білоруссю [88].

Світова академічна спільнота також вжила низку заходів для підтримки української освіти, а саме: було створено благодійні фонди, завдання яких було сприяти захисту наукових та освітніх здобутків університетів, також надання студентам різних стипендій, знижок на навчання в іноземних закладах, проведення безкоштовних онлайн курсів тощо. До прикладу, з початком повномасштабного вторгнення встановлена тісніша співпраця українських науковців із Сполученим Королівством. Програма «Вчені в зоні ризику» надала

для 100 українських науковців можливість продовження своєї досліджень в британських університетах. Центром проведення різних заходів та збором коштів на допомогу ЗСУ став Український Інститут Лондона, який заснований у 1979 р. Університет Кембриджа створив програму для 20 науковців, які зараз там продовжують працювати над своїми дослідженнями і також університет надає гранти науковцям, які знаходяться в Україні [108, с.103]. Також уряд Великої Британії призупинив співпрацю із російськими науковцями та виділив 3 млн фунтів на допомогу українським науковцям [101, с.81]. Для забезпечення неперервності навчального процесу та надання можливостей для професійного розвитку українців, світові наукові організації надавали безкоштовний доступ до своїх платформ. Прикладом є платформа Labster, яка надала безкоштовний доступ до 350 навчальних симуляторів [60]. Колишній міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет та керівник директорату з освіти та навичок ОЕСР Андреас 9 лютого 2023 р. підписали Угоду про участь України у PISA-2025 і 20 лютого було відкрито 4 нових онлайн-курсів від EU4Skills. Було надано також безкоштовний доступ до платформ: Coursera, edX, Udemy [58].

Одним із проявів підтримки міжнародної наукової спільноти стала фінансова та стипендіальна підтримка. Вона спрямована на забезпечення можливостей для продовження наукової діяльності та навчання українських студентів та науковців. Ця допомога надходила з різних університетів, міжнародних наукових організацій, урядів окремих країн і також благодійних фондів. Прикладом є ALLEA – Європейська федерація академій наук, яка запустила програму «EFDS» для підтримки переміщених учених з України, вона передбачає фінансову підтримку науковцям та відбудову науково-дослідницьких організацій, які зазнали пошкоджень через війну [90]. Також, наприклад, програма «Горизонт Європи» за напрямом «Дії Марії-Склядовської Кюрі» надала українським науковцям 25 млн євро для наукових проєктів. Програма обмежила участь рф і рб в органах Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Лісабонській конвенції [58].

«Євроатом» – це додаткова програма фінансування «Горизонт Європи», що включає в себе ядерні дослідження та інновації. Бюджет складає 1,38 млрд євро на реалізацію у період із 1 січня 2021 р. до 31 грудня 2025 р. [58]. З початком повномасштабного вторгнення Aurora Universities Network (AURORA) – альянс європейських університетів, що активно підтримують українську освіту фінансово. Зокрема, надав чек на 1,5 млн гривень на відбудову Каразінського університету [57].

Активно допомагають й інші державні організації та установи, прикладом є геологічна служба Словенії, яка також надала також підтримку, а саме залучила українських науковців на довготривалій основі до наукових програм GeoZS. Франс Леттенстр, який є головним менеджером з ліцензування Bentham Science дав обіцянку забезпечити всім науковцям із України мати змогу безкоштовно публікуватися в журналах видавничого дому [101, с.83]. Також Словацька Республіка ініціювала програму «FreeStudent». Вона передбачає безплатне навчання українських студентів у Словацькій Республіці, яке фінансується урядом Словаччини. Уряд Чехії також допомагає Україні в освітній галузі. До прикладу, Університет Масарика надає фінансову допомогу студентам. У 2022 р. університет виплатив студентам стипендії в розмірі 1093 тис. крон. Французька академія наук створила Комітет вчених для України, який підтримує українських науковців, які живуть в Україні або були змушені емігрувати до Франції [44].

Іноземні студенти відіграють важливу роль у підтримці української освіти, проявляючи свою солідарність різними способами. До прикладу, група іноземних студентів та викладачів створили платформу #ScienceForUkraine та відповідні сторінки у соціальних мережах у Facebook, Twitter, Instagram. Мета цієї платформи, поширювати інформацію про підтримку аспірантів та науковців із України, також на сайті розміщено пропозиції про місце проживання, навчання та роботу [101, с.81]. Також завдяки Українському національному інституту Гарвардського університету та Українському інституту запрацювала електронна бібліотека Ukraїnica4, де містяться джерела про історію України [101, с.83].

Міжнародні організації створюють проекти, які мають на меті надати різнобічну допомогу українській освіті: від гуманітарної підтримки до розвитку освітніх можливостей. До прикладу, у 2024 р. стартував трирічний норвезько-український проєкт UKRAINETT+ до кінця 2026 р. Він має на меті підтримувати українських вчених та університети в період війни. Їхнє завдання це зміцнити та розширити співпрацю Норвегії з Україною. До цієї програми долучились 16 українських освітніх установ, зокрема Карпатський аналітичний інститут, а основними партнерами даного проєкту є Університет ОслоМет, університет Норд, університет Осло та університет Бергена [48]. Також прикладом є проєкт «HERE Ukraine!», який створений міністерством освіти та культури Фінляндії для підтримки України, пропонує безкоштовні онлайн-курси тривалістю два місяці в університетах: Наага-Хеліа, Laurea та Metropolia. Після завершення курсів надається сертифікат, але, щоб взяти участь в курсах, потрібно знаходитися під тимчасовим захистом у Фінляндії [44].

European Research Area for Ukraine' (ERA4Ukraine) – це створена Європейською комісією платформа допомоги та інформації для українських науковців та дослідників, які постраждали через війну. Цей портал запущено в мережу EURAXESS, яка підтримує понад 600 дослідницьких центрів в країнах-членах ЄС [106, с.87]. Важливою датою є 30 березня 2022 р., коли Україна стала 39 повноправним членом асоціації COST, яка фінансує дослідницькі та інноваційні мережі та дає можливість науковцям розвивати свої ідеї в різних галузях науки [76]. Членство в COST є важливим для розвитку української науки і її інтеграції в європейський дослідницький простір, також членство посилює міжнародну співпрацю в умовах війни.

Для подальшого функціонування освіти в Україні важливими є міжнародні проєкти, які мають на меті відновити зруйновані через війну вищі навчальні заклади. В межах проєкту «Невідкладне покращення обладнання для надання освітніх послуг» Японське агентство міжнародного співробітництва (JICA) виділило 18 мільйонів 742 тисячі доларів для відновлення освітнього процесу. Реалізація даного проєкту закінчилась у вересні 2024 р. Також було підсилено

проект Міністерства освіти і науки України «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти», який надав можливість освітянам набути навички надання першої психологічної допомоги [78].

Міжнародні організації також піклуються про майбутнє України, а саме створюють проекти з довгострокового відновлення та розвитку освітнього процесу. Прикладом є міжнародна фінансова підтримка Ukraine Facility від Європейської комісії, яка має на меті надати 50 млрд євро у 2024-2027 рр. для відновлення та відбудови України, включаючи освітню сферу [63]. Також Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надає широку фінансову підтримку для відновлення важливої інфраструктури, зокрема ЗВО. «Програма з відновлення України» спрямована на відновлення освітніх закладів на деокупованих територіях, впровадження цього проекту заплановано на 2024-2025 рр. [61].

Міжнародна наукова спільнота, реагуючи на російську агресію, надала підтримку українській освіті, яка постраждала від російської агресії. Першим і важливим кроком академічної спільноти стало засудження окупації РФ та припинення співпраці з російськими організаціями. Значну підтримку також було надано у вигляді фінансової та стипендіальної допомоги. Міжнародні фонди, державні уряди та окремі університети надавали гранти українським науковцям для підтримки наукової діяльності. Також міжнародна спільнота активно створювала проекти, які спрямовані на підтримку вищої освіти. Окремо варто відзначити допомогу іноземних студентів, які активно підтримують українську освіту, а саме організовують збори коштів, проводять волонтерську діяльність тощо. Значна увага науково-світової академічної спільноти зосереджена на відбудові української освіти. Вони розробляють проекти, мета яких відновити зруйновану освітню інфраструктуру та допомогти розвивати освітню галузь в Україні.

Отже, впровадження дистанційного формату навчання під час повномасштабного вторгнення російських військ стало ключовим фактором у збереженні безперервного освітнього процесу. В умовах війни проведення аудиторних занять стали неможливими через ризики безпеки, тому ЗВО змушені

були перевести навчальний процес в онлайн-формат. Саме дистанційне навчання стало єдиною можливістю продовжити навчання у переміщених університетах, адже студенти та викладачі опинились в різних регіонах України та за кордоном. Воно надало їм можливість підтримувати зв'язок, не відчувати себе відірваним від освітнього процесу незважаючи на складні обставини. Також за допомогою дистанційного навчання студенти отримували підтримку та простір для спілкування. Важливо, що викладачі не лише надавали знання, а й підтримували емоційний стан студентів.

Дистанційний формат навчання, в свою чергу, поділяється на синхронне та асинхронне навчання. Синхронне проводиться в реальному часі за допомогою онлайн-зустрічей, а асинхронне не потребує присутності студентів і навчання здійснюється за власним розкладом. Проте незважаючи на переваги дистанційного навчання, українська освіта зустрічається з численними проблемами, спричиненими нестабільним енергопостачанням. Серед недоліків слід виділити повітряні тривоги, нестабільне інтернет-з'єднання та психологічні труднощі у студентів, які пов'язані із війною.

Важливими також є те, що після початку повномасштабного вторгнення російських військ, українська освіта отримала багатогранну підтримку з боку міжнародної наукової спільноти. Ця підтримка була різноманітною, починаючи із засудженням агресора та розриву співробітництва і закінчуючи конкретними діями, які спрямовані на безперервне функціонування освітнього процесу в Україні. Українська освіта отримала потужну міжнародну підтримку, яка надавала ресурси, можливості та продемонструвала солідарність. Ці дії світової академічної спільноти свідчать про глибоку підтримку України у воєнний час та прагнення до відновлення справедливості. Найголовніше те, що українська освіта отримала підтримку не тільки на словах, але й у реальних вчинках.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ

3.1. Вплив війни на життя студентів і їхню здатність навчатися.

Повномасштабне вторгнення впливає на свідомість людей, змушує докорінно змінити цінності та світогляд. Постійні руйнування та обстріли змушують замислитись про цінність життя людини та переоцінити своє життя.

Світоглядні перебудови не оминули і сферу освіти. Студентська молодь все частіше задається питанням «Чи актуальне для мене зараз навчання?». Сьогодення викликає зміни ставлень студентів до навчання, які проявляються у відповідній поведінці, до прикладу, студенти-відмінники не досягли успіхів у навчанні, а студенти, які були не активними, навпаки, проявляють зацікавленість до навчання [96, с.406].

Виділяють дві тенденції у змінах відношення студентів до навчальної діяльності. До першої тенденції відносяться студенти, для яких зустрічі із однокласниками, відвідування пар та сам процес навчання є підтримкою відчуття стабільності. Для студентів, які відносяться до другої тенденції, навчання стає не актуальним, вони турбуються про своє виживання, благополуччя, а також про захист держави. Від постійних тривог за життя та майбутнє в студентів зменшується інтерес та мотивація до навчання [95, с.27].

В умовах воєнного стану для частини студентів здобуття освіти відходить на другий план. Для підвищення мотивації студентів до навчання необхідно проводити бесіди, на яких необхідно звертати увагу на важливість здобуття професії. Також потрібно використовувати різноманітні інформаційно-комунікативні технології та організувати ефективну систему оцінювання [103].

Через війну погіршується активність студентів, а саме:

- порушення звичного режиму дня, пов'язане з перебоями в енергопостачанні та водопостачанні, що негативно впливає на дотримання

норм гігієни, фізичне самопочуття студентів і призводить до зниження працездатності та підвищеної втомлюваності;

- відчуття невизначеності щодо майбутнього, що спричиняє втрату навчальної мотивації, психологічну нестабільність та зниження інтересу до освітнього процесу;

- обмеження соціальних контактів, викликане умовами воєнного стану, що призводить до соціальної ізоляції та посилення відчуття самотності;

- постійна присутність стресових ситуацій, які негативно впливають на емоційний стан студентів і додатково знижують їхню мотивацію до активної участі в навчальній та соціальній діяльності [116, с.353].

Війна має значний вплив на психоемоційний стан студентів, спричиняючи як негативні, так і позитивні зміни в їхньому внутрішньому світі. Зокрема, спостерігається виникнення страху за власне життя та життя близьких, постійний стрес і тривожність, панічні атаки, а також переживання, пов'язані з можливими наслідками ракетних ударів або втратою рідних. Ці фактори призводять до переоцінки студентами їхнього довоєнного способу життя, зміни ставлення до матеріальних цінностей і сприйняття часу. У результаті формуються нові переконання, зокрема відчуття невизнання важливості того, що було раніше, і утвердження філософії «жити одним днем». До прикладу про зміну своїх цінностей поділилась студентка Херсонського Державного університету Тацоха Олександра Олександрівна, яка навчається на 3 курсі педагогічного факультету, спеціальності 013 «Початкова освіта»: «Цінності в мене змінились, з'явилося таке відчуття того, що не цінувалось те, що було раніше, ми не помічали як ми гарно і щасливо жили там, в себе в дома. Тобто цінності змінилися від матеріальних до духовних, де найголовніше це сім'я» [28].

Також про зміну своїх цінностей поділилась Ладчук Діана Сергіївна, яка є студенткою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника спеціальності 022 «Дизайн»: «Для мене зараз найголовніше в житті

це моя сім'я. Також важливо розуміти, що вони залишаються живі, перебуваючи на сході України, дуже хочу приїхати до них в гості і просто провести з ними час. Хочеться, щоб таких моментів було побільше» [27].

Також зростає рівень відповідальності за себе та інших і усвідомлення власної сили. Прояви цих змін включають планування майбутнього, активну організацію навчальної діяльності та опору на власні досягнення та самостійне прийняття рішень. До прикладу, студентка Херсонського Державного університету Чуйко Анна, яка навчається на спеціальності «Дошкільна освіта», поділилась про зміни своїх пріоритетів: «В 2022 році, коли почалась війна, я ще навчалась в коледжі і не розглядала варіант вступу до університету. Але, на щастя, мої думки змінилися і я зрозуміла, що в теперішній час важливо здобути якісну освіту та стати професійним спеціалістом у своїй професії. Тому зараз я навчаюсь у закладі вищої освіти і з нетерпінням чекаю отримання диплому та влаштування на роботу» [29].

Війна сприяє переосмисленню ставлення до української культури та мови, що проявляється в посиленні гордості за українську національну ідентичність, зростанні поваги до народу, відчутті єдності та зміцненні довіри до збройних сил України. Ці зміни виявляються через активну участь молоді у волонтерських ініціативах, підтримку армії та залучення до міжнародних проєктів. Яскравим прикладом є студенти-переселенці з Херсонського національного технічного університету, які на залізничному вокзалі в Хмельницькому зустрічали людей, що приїхали з Херсону, надавали їм допомогу в оформленні документів та сприяли облаштуванню на новому місці [39]. Студенти Чернівецького національного університету також активно долучилися до допомоги переселенцям. Ще на початку повномасштабного вторгнення людей заселяли в гуртожиток № 5 ЧНУ. Для організації роздачі харчів був створений телеграм-канал, через який інформували про час і місце видачі їжі. Для запобігання зловживанням було введено вимогу наявності паспорта для отримання продуктів. З метою підтримки психологічного стану дітей проводилися тренування з футболу та гандболу. У гуртожитку також організовані дитячі

кімнати, де була велика кількість іграшок. Під час повітряних тривог мешканці гуртожитку спускалися до підвалу, де часто співали українські пісні, граючи на гітарах. Студент ЧНУ Віталій Николайчук поділився, що перші два тижні повномасштабного вторгнення були найскладнішими, оскільки вони стали своєрідним випробуванням, адже важко заспокоїти людину, коли над її головою пролітають ракети [74].

25 лютого 2022 року студенти закладів вищої освіти Івано-Франківська об'єдналися та створили громадську організацію «Між іншими», яка зосереджена на наданні гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Окрім цього, волонтери організації організовують відправку гуманітарних вантажів українським захисникам [49]. Зараз організація проводить різні культурні заходи, зокрема вечори пам'яті відомих українців, майстер-класи та зустрічі.

Студенти активно допомагають внутрішньо переміщеним особам, ветеранам та дітям, які втратили батьків внаслідок війни, таким чином сприяючи розвитку соціальної свідомості та гуманітарних цінностей. Волонтерська діяльність також відіграє важливу роль у збереженні національного духу серед молоді, зміцнюючи її патріотичні переконання [116, с.355].

На факультеті історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника щорічно відбувається благодійна акція «Мак пам'яті». Цей захід організовується з 2014 р., і метою його є вшанування загиблих в Першій світовій війні та допомогою студентам, які перебувають на фронті [30].

Також студенти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника провели екскурсію для внутрішньо переміщених людей, ознайомили їх із історичними пам'ятками Івано-Франківська [41].

Активну волонтерську діяльність організовує Івано-Франківський молодіжний центр «Рух», де основними волонтерами є студенти. Основним напрямом їхньої діяльності є виготовлення камуфляжного покриття для збройних сил України. Значну частину цієї роботи виконують студенти, які є

внутрішньо переміщеними особами (ВПО). До прикладу поділилась студентка з Миколаєва Віолетта: «Уперше сюди прийшли з одногрупниками на захід. Побачила, як плетуть сітки і подумала, чому б ні. Це теж допомога, можна донатити і плести сітку. Це дуже заспокоює, для мене це спокій і розвантаження після важкого дня» [40].

Війна сприяє молоді до аналізу міжнародних відносин та переосмислення ставлення до культури і мови свого народу, що в свою чергу веде до зростання загальнолюдських цінностей, патріотизму та національної свідомості. Ці зміни також відображаються серед студентів, більшість з яких активно залучається до волонтерської діяльності, популяризує українську культуру, підтримує захисників та прагне здобути освіту, аби в майбутньому стати високо кваліфікованими фахівцями. До прикладу, згадує Олександра Тацоха, студентка ХДУ: «Після переїзду в Івано-Франківськ появились такі пріоритети як завершити гарно навчання і допомагати дітям з прифронтових регіонів через міжнародні проєкти. Я завжди своїм друзям говорю, коли буде в мене можливість повернутись додому, то я обов'язково туди поїду і буду допомагати відновленню. В мене змінилось ставлення до навчання, адже з'явилося відчуття відповідальності, що я повинна у майбутньому допомогти своїй громаді відновитися через освітню сторону» [28].

У мирний час студенти асоціювали «щастя» з проявом власних позитивних емоцій, а його компоненти здебільшого включали успішну самореалізацію та особистий комфорт. У військовий період фокус змістився на ціннісно-мотиваційну сферу, де важливішими стали такі аспекти, як цінність життя та необхідність бути корисним для рідних. Компонентом щастя в умовах війни стали загальнолюдські цінності, зокрема життя, свобода, перемога, допомога та самоповага. До війни базовою цінністю була підтримка рідних і особистий успіх, тоді як у період війни домінує соціальна користність [109, с.137].

Війна вчить не відкладати життя на потім, а жити моментом. Студенти неодноразово наголошують, що фундаментальна цінність є віра, а саме «віра в

майбутнє, в нашу перемогу. Ця віра є досить сильною, це те, що допоможе нам перемогти!» [115, с.102].

Молодь повинна стати взірцем оптимізму, зберігати стійкість духу та не втрачати надії. Одним із найпростіших способів підтримати морально рідних і друзів є звернення до них із позитивними новинами або добрим словом. Студенти активно допомагають нужденним, що дає їм відчуття внутрішньої сили, адже вони усвідомлюють, що можуть бути корисними, підтримуючи інших у складні моменти [96].

Отже, можна зробити висновок, що війна значно вплинула на всі сфери життя студентів. Психологічні наслідки війни для молоді є довготривалими. Війна створює постійний психологічний тиск і стрес, що негативно позначається на емоційному та психічному стані студентів. Постійна тривожність і невизначеність спричиняють поширення депресії та тривожних розладів, що, в свою чергу, погіршує адаптацію студентів до нових умов. Страх за життя, невизначеність та невпевненість у майбутньому призводять до збільшення психічних розладів. Тому необхідно створювати атмосферу підтримки та безпеки для студентів, що допоможе їм впоратися з тривогою, проблемами та травмами, спричиненими війною. Також важливо залучати кваліфікованих фахівців психологічних служб, які можуть надати студентам необхідну психологічну допомогу для покращення їхнього психоемоційного стану.

Водночас війна спричинила трансформацію цінностей серед студентів. На перший план виходять такі цінності, як патріотизм, громадянська відповідальність та національна свідомість. Волонтерський рух став одним із важливих елементів суспільної структури, який активно підтримується серед молоді. Студенти об'єднуються для допомоги армії, підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та надання допомоги постраждалим. Молодь активно ідентифікує себе з ідеєю незалежної України, зміцнюючи соціальні зв'язки. Це сприяє їхній активній участі у відбудові країни після війни. Тому освітній процес повинен бути орієнтований на підготовку студентів до життя в повоєнному суспільстві. Війна поставила нові виклики та відкрила можливості для

модернізації освіти. Важливо використати ці можливості для підвищення якості та доступності освіти, а також для задоволення потреб суспільства у процесі повоєнної відбудови.

3.2. Проблема адаптації студентів до нових реалій.

Війна докорінно поміняла плани більшості українців, не виключенням стали і студенти, яким необхідно пристосуватись до нових реалій життя. В умовах війни студентам стає дуже складно адаптуватись до навчання, тому що присутнє постійне хвилювання та тривога за себе і своїх близьких. Тому в даний час важливо вивчати механізми адаптації переміщених студентів у різних навчальних умовах.

Німецький дослідник Г. Ауберт увів термін «адаптація» в 1865 році і вживався він тільки в психологічних та медичних джерелах, де її розуміли як зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуття до діючих подразників [99, с.55].

Надалі цей термін використовують в широкому розумінні, а саме як будь-яке «пристосування заради виживання». Пізніше соціологія та психологія запозичила даних термін, щоб описувати явища, що стосуються опанування людиною різних сфер середовища [84]. Психологічна адаптація – це здатність людини за допомогою психологічних та фізіологічних особливостей пристосуватись до тих обставин, в яких вона перебуває. Психологічна адаптація студентів до навчання є важливою умовою особистісного та професійного розвитку і від неї залежить наскільки швидко та ефективно студенти зможуть оволодіти професійними компетентностями. Студенти зосереджують увагу на останніх подіях, які відбуваються в Україні. А увагу навчанню студенти приділяють значно менше, адже хочуть отримувати знання не під звуки сирен або вибухів. Тому і в більшості ставлення до навчання є негативним [96].

Під час війни студентам-переселенцям складно налагоджувати своє життя, знаходити можливості для організації навчальної діяльності. Вони стикаються з

труднощами такими як: відсутня можливість придбання необхідного технічного обладнання (комп'ютера, ноутбука) та доступом до інтернету. Студенти знаходяться в стресовому середовищі через постійні переживання за власне життя та життя рідних, невизначеність в майбутньому, самотність, соціальну нестабільність, стан жертви, втрату контролю за власне життя тощо. Відбуваються негативні зміни студентів-переселенців у мотиваційній сфері, знижується самооцінка, проявляється агресія [98 с.1258].

На освітній процес впливає дистанційна форма навчання, яка є серйозним випробуванням для студентів через велику кількість змін у буденному житті, до яких потрібно швидко адаптуватись. Ізоляція, спричинена онлайн-навчанням, негативно впливає на психічне здоров'я студентів, що може призводити до розвитку депресії та високої тривожності. Адаптацію ускладнюють численні переживання, зокрема проблеми зі стабільністю Інтернет-зв'язку, обмежений доступ до ресурсів та недостатній рівень цифрової компетентності [96].

Виділяють дві основні групи труднощів, які негативно впливають на процес адаптації студентів-переселенців. До першої групи відносять проблеми, які виникають під час організації навчального процесу в університетах та організації життя студента поза межами вишу. До цієї групи відносять: відсутність навичок самостійної роботи, нове оточення, не відвідування занять, більше приділення часу на побутові, матеріальні речі, чим на навчання, відсутність технічного обладнання, а також неможливість отримання документів із попереднього місця навчання. До другої групи належать психологічні труднощі. До них відносяться: зниження комунікабельності, тривожність, ізоляція в стосунках з одногрупниками, надмірна сором'язливість, закритість, зниження успішності, відсутність мотивації, втрата інтересу до навчання, погане самопочуття, тощо [103, с.38].

Також важливо зазначити, що на процес адаптації значний вплив має тип особистості студента. У випадку інтровертів адаптація в умовах війни може негативно позначатися на психологічному стані, знижуючи толерантність до оточення, підвищення нервозності ін. Натомість екстраверти, як правило,

прагнуть до активного спілкування та самовираження, зосереджуючи увагу на досягненні конкретних результатів [98, с.1258].

До прикладу, поділилась своїми спогадами про адаптацію студентка Херсонського державного університету, спеціальності «Початкова освіта», Тацоха Олександра Олександрівна, яка є екстравертом по типу особистості: «Я разом зі своїми одногрупниками взяли участь у створення проєкту UNICEF за підтримки уряду Японії, який стосувався відновлення позашкільного спілкування серед дітей малих громад. Тривав цей проєкт майже пів року. Перед початком проєкту, ми мали змогу поїхати до Києва на 5 днів на навчання, де весело провели час і отримали грант. Ми віддавали всі свої ресурси, щоб підняти дітям настрій, відволікти від війни. І ось це основне, в чому я знайшла підтримку для себе, але і змогла дати підтримку і іншим людям» [28].

На процес адаптації також впливає, який саме вид міграції був здійснений, тобто якщо це була добровільна міграція, то вона передбачає швидку адаптацію, високий рівень спокою, легке прийняття рішень, підвищення стресостійкості. Якщо ж це була вимушена міграція, то вона навпаки передбачає важку адаптацію, підриває активність, віру в себе [98, с.1263].

Швидкість адаптації студентів значною мірою залежить від їхнього психоемоційного стану. Це особливо актуально для студентів-переселенців, які переживають за безпеку рідних і близьких, що залишилися на тимчасово окупованих територіях. Розвиток психологічних служб у закладах вищої освіти відіграє важливу роль у подоланні цих викликів. Зокрема, на факультеті психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника розпочав роботу Центр психологічної підтримки «Разом з тобою» за підтримки організації *Razom for Ukraine* (США). Фахівці центру надають безкоштовну психологічну допомогу та підтримку всім, хто її потребує [81]. Консультації в Центрі психологічної підтримки проводяться як в онлайн-форматі, так і в очному режимі, індивідуально з психологом. Крім того, на базі центру реалізується курс групових занять, у яких беруть участь від 10 до 15 осіб. У межах цих сесій учасники мають змогу ділитися власними труднощами та

переживаннями, отримуючи емоційну підтримку з боку групи [Додаток М]. Програма курсу передбачає вісім щотижневих занять тривалістю дві години кожне. Психолог сприяє трансформації особистих проблем у конкретні завдання, допомагає в пошуку внутрішніх ресурсів для їх вирішення та підтримує процес прийняття життєвих обставин [65].

Проаналізуємо організації, які охоплюють широкий спектр психоемоційної підтримки населення. Зокрема, Служба турботи про психічне здоров'я благодійного фонду «Право на захист» здійснює комплексну підтримку осіб, які переживають наслідки війни, зосереджуючи увагу на подоланні психічних і психологічних труднощів. Окрім практичної допомоги, ця служба активно веде просвітницьку діяльність, зокрема, розробила навчальний курс із надання психологічної підтримки, який доступний для перегляду на платформі YouTube [66].

Для надання екстреної психологічної допомоги функціонує національна гаряча лінія Lifeline Ukraine, основним завданням якої є профілактика суїцидальної поведінки та надання кризової психологічної підтримки [66].

Громадська правозахисна організація «Ла Страда-Україна» орієнтується насамперед на забезпечення гендерної рівності, однак також надає допомогу студентам, які опинилися в складних життєвих обставинах [66].

Крім того, українські фахівці у сфері психології об'єдналися у Національну психологічну асоціацію, яка надає безкоштовні психологічні консультації, спрямовані на підтримку осіб, що зазнають психоемоційних труднощів у зв'язку з воєнними подіями [66].

Адаптація студентів-переселенців, значною мірою, залежить від підтримки з боку як педагогічного, так і студентського колективу. Встановлення довірливих, партнерських стосунків із викладачами та однолітками сприяє формуванню психологічно комфортного освітнього середовища. Важливо, щоб викладачі не лише забезпечували якісне засвоєння навчального матеріалу, а й відігравали роль менторів, які надихають, підтримують інтерес до знань і сприяють розкриттю потенціалу студентів.

Активна участь органів студентського самоврядування у взаємодії зі студентами-переселенцями створює додаткові умови для їхньої інтеграції в академічну спільноту, підвищує рівень соціальної включеності та зміцнює відчуття належності до університетського середовища [103, с.39].

Поділилась своїм досвідом студентка Херсонського державного університету Анастасія Калашнікова, яка навчається на спеціальності 013 «Початкова освіта»: «Після того, як я переїхала в Івано-Франківськ, в мене є можливості відвідувати очні тижні навчання і бачитися з викладачами. Навіть під час онлайн навчання, ми активно спілкувались. Зокрема, в моїй групі для того, щоб адаптуватись, ми створювали «посиденьки з куратором», ми грали різні ігри дистанційно. Ми активно намагались взаємодіяти в Zoom, щоб не відчувати цієї пустоти і нестачі спілкування зі своєю групою з куратором» [26].

А про свій досвід адаптації також поділилась Чуйко Анна, студентка Херсонського державного університету спеціальності «Дошкільна освіта»: «Від викладачів ми постійно отримуємо підтримку. Вони нас мотивують не здаватись, а йти вперед. Я зараз навчаюсь в університеті, але коли почалось повномасштабне вторгнення, я навчалась ще в коледжі, то хочу сказати, що і там нас підтримували викладачі, постійно допомагали вирішувати різні проблеми, з якими ми стикались і також турбувались про нашу безпеку, перепитувались чи знаходимось ми в безпечних місцях і чи потрібна нам якась допомога. Навіть зараз після закінчення коледжу, ми тримаємо зв'язок, спілкуємось час від часу» [29].

Важливою складовою успішної адаптації студентів-переселенців є діяльність органів студентського самоврядування. Вони сприяють самоорганізації навчального процесу, надають підтримку в подоланні труднощів, пов'язаних із новим соціокультурним середовищем, а також створюють умови для розвитку лідерських якостей і формування соціальної активності студентів. Крім того, студентське самоврядування виконує важливу функцію представництва та захисту прав і інтересів студентської спільноти. Прикарпатський національний університет створює сприятливі умови для

самореалізації студентів та розвитку їхніх творчих і організаторських здібностей. Органи студентського самоврядування, зокрема студентський сенат, активно ініціюють та реалізують різноманітні заходи: інтелектуальні турніри, культурно-розважальні події, тренінги, стендап-виступи, майстер-класи, а також гуртки творчої самодіяльності.

Особливу увагу сенат приділяє соціальній відповідальності, регулярно організовуючи благодійні акції та заходи зі збору коштів на підтримку студентів, які є учасниками бойових дій.

Студенти беруть активну участь в організації університетського життя, взаємодіють з адміністрацією та іншими структурними підрозділами закладу. Така діяльність органів студентського самоврядування є важливим чинником інтеграції студентів-переселенців до академічної спільноти та сприяє їхній успішній соціалізації в новому освітньому середовищі.

Від успішності адаптації студентів до навчання в умовах війни залежить подальший розвиток студента як майбутнього професіонала. Наскільки швидко студент подолає перешкоди, то ефективніше він реалізує свої здібності в професійній діяльності [104, с.34].

Не менш важливою є підтримка держави студентів-переселенців. Зокрема, Кабінет Міністрів видав постанову №332 від 20 березня 2022 р. «Про затвердження Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» (зі змінами та доповненнями). Відповідно до чинного нормативно-правового регулювання, студенти-переселенці мають право на отримання грошової допомоги з метою підтримки в умовах соціально-економічної нестабільності. У період дії воєнного стану для цієї категорії здобувачів освіти запроваджено спрощений порядок зарахування до закладів вищої освіти. Зокрема, у разі відсутності документів, що посвідчують особу, зарахування може здійснюватися на підставі свідоцтва про народження. Такий механізм сприяє забезпеченню доступу до освіти для внутрішньо переміщених осіб у надзвичайних умовах. Також Закон України «Про вищу освіту» (ст.44)

підтверджує про надання студентам-переселенцям пільгове проживання в гуртожитках.

Кабінет Міністрів затвердив систему, яка передбачає допомогу студентам-переселенцям із оплатою за навчання. «Держава реалізує право на вищу освіту для молоді, яка опинилася в окупації або на прифронтових територіях. На сьогоднішньому засіданні уряд затвердив особливий Порядок зарахування до вишів абітурієнтів з окупованих та прилеглих до зони бойових дій регіонів», – зазначив прем'єр-міністр Денис Шмигаль. Звільнять від оплати й тих студентів, які перебували в окупації чи блокуванні раніше, і не можуть виплатити борг за навчання [35].

Незважаючи на зусилля державних органів та закладів вищої освіти, існує низка проблем, які ускладнюють адаптацію студентів-переселенців до навчання в стані війни. До них слід віднести:

1. Зміни щодо співвідношення видів навчальної діяльності (збільшення самостійних робіт, обмеженість консультування з викладачами та ін.) [96, с.408].
2. Зниження або втрата мотивації до навчання, зумовлена через нестабільну ситуацію в Україні. Під час війни в студентів відбулися зміни пріоритетів, де навчання, на жаль, відходить на другий план [96, с.408].
3. Відсутність або нестача кваліфікованих фахівців в психологічних службах, які можуть надати студентам психологічну допомогу для покращення психоемоційного стану та для допомоги в адаптації. Такі психологічні служби надають підтримку не тільки студентам-переселенцям, а й викладачам і студентам, які виїхали за кордон. Спочатку повномасштабного вторгнення до служб звертались із проблемами подолання тривоги, паніки, стресу, страх невідомості, тобто із тими проблемами, які не давали сконцентруватись на навчання і адаптуватись до нових реалій життя. У зв'язку з тривалістю війни звернення набули іншого характеру, в студентів та викладачів спостерігається емоційне вигорання, виснаження та прояви депресії [95, с.27].

4. Негативне ставлення до студентів, які є вимушеними переселенцями. Студенти нерідко зазнають дискримінації, що негативно впливає на їхній психоемоційний стан і ускладнює адаптацію [96, с.408].

Щоб вирішити ці проблеми варто здійснити відповідні заходи, а саме :

1. Впровадити змішане навчання у безпечних регіонах. А на територіях, де це неможливо, забезпечити студентам доступ до інтернету. Для покращення рівня цифрової компетентності та вдосконалення навичок з інноваційними технологіями впроваджувати додаткові курси [96, с.408].
2. Зменшувати навантаження. Викладачам рекомендується збільшувати дедлайни [96, с.408].
3. Проводити для студентів заходи для підвищення рівня їхньої мотивації до навчання. Під час таких зустрічей варто акцентувати увагу на необхідності здобуття професії і пояснювати, що від цього залежить розвиток і майбутнє нашої держави [104, с.34].
4. Проводити заходи щодо недопущення дискримінації переселенців. Варто розвінчати міфи про «проросійські» погляди людей із південних та східних регіонів і зменшити напругу у стосунках між ними і місцевим населенням [96, с.409].
5. Проводити підвищення кваліфікації спеціалістів психологічних служб [96, с.409].
6. Проводити терапевтичні вебінари, що зможуть допомогти зблизитися з студентами, разом пережити події [67].
7. Пропонувати студентам у яких є ускладнення з доступом до інтернету альтернативу для навчання: зробити відео, які можна завантажити з YouTube, підшукати книжки та статті для мобільних застосунків, тощо [67].

Таким чином, успішна адаптація студентів-переселенців до освітнього процесу є необхідною умовою для їхнього особистісного становлення та професійного зростання. Ефективність цього процесу значною мірою визначається здатністю студента до засвоєння професійних компетентностей, що, у свою чергу, залежить від низки чинників: індивідуальних психологічних

особливостей, рівня мотивації, соціального середовища та організації навчального процесу. Адаптація має складний, індивідуалізований і тривалий характер, тому вимагає комплексного підходу.

Для подолання труднощів, які виникають у студентів-переселенців, доцільно впроваджувати заходи, спрямовані на стимулювання навчальної мотивації, застосування гнучких форм навчання (зокрема, змішаного формату), раціональний розподіл навчального навантаження, організацію підтримувальних заходів і психологічного супроводу. Окрему увагу слід приділяти підвищенню професійної компетентності працівників психологічних служб та створенню інклюзивного і толерантного освітнього середовища, яке враховує індивідуально-психологічні особливості кожного студента.

ВИСНОВКИ

Отже, феномен переміщення закладів вищої освіти, що набув особливої актуальності після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 р., являє собою складне соціально-освітнє явище, зумовлене надзвичайними безпековими викликами та системними загрозами. Його виникнення та подальший розвиток детерміновані низкою чинників, серед яких ключову роль відіграє масштабна збройна агресія, що спричинила необхідність термінового переміщення освітніх установ із зон бойових дій. Прямі воєнні загрози – ракетні обстріли, бойові дії, окупація територій – створили критичні умови, що унеможливили продовження освітнього процесу у звичних локаціях, загрожуючи безпеці здобувачів і працівників закладів вищої освіти, а також цілісності навчально-матеріальної бази. Прицільні атаки російських військ на об'єкти освітньої інфраструктури, які мають систематичний і навмисний характер, свідчать про спробу цілеспрямованого знищення інтелектуального та кадрового потенціалу України. Наслідком таких дій стало часткове або повне руйнування корпусів, лабораторій, бібліотек і студентських гуртожитків, а в окремих випадках – повна втрата університетських комплексів, що підтверджується знищенням щонайменше чотирьох закладів вищої освіти на початковому етапі повномасштабного вторгнення.

На тимчасово окупованих територіях України російська окупаційна влада реалізує системну політику русифікації освітнього простору, яка передбачає створення так званих «псевдоуніверситетів» – фейкових освітніх установ, що функціонують поза межами правового поля України та міжнародного освітнього простору. Основною метою діяльності таких інституцій є нав'язування проросійської ідеології, впровадження пропагандистських наративів та підрив національної ідентичності молоді. Водночас дипломи, видані цими «освітніми» структурами, не визнаються ані в Україні, ані у більшості країн світу, що свідчить про їхню повну легітимаційну неспроможність. Особливу тривогу викликають також численні зафіксовані випадки репресивних дій щодо

учасників освітнього процесу – викладачів та студентів, яких викрадають або незаконно утримують з метою залякування, придушення спротиву та встановлення атмосфери страху і правового вакууму на тимчасово окупованих територіях. Такі дії є не лише порушенням норм міжнародного гуманітарного права, а й прямою загрозою освітньому та культурному суверенітету України.

Масштабне захоплення та цілеспрямована руйнація освітньої інфраструктури, науково-методичного забезпечення й матеріально-технічної бази закладів вищої освіти внаслідок збройної агресії російської федерації поставили українські університети перед необхідністю термінового пошуку безпечних умов для продовження освітньої та наукової діяльності. Відповідно, Міністерство освіти і науки України визначило одним із пріоритетних завдань гарантування безпеки всім учасникам освітнього процесу. Одним із ключових кроків у цьому напрямі стало організоване вимушене переміщення закладів вищої освіти з територій, де ведуться активні бойові дії, до відносно безпечних регіонів країни. У межах цієї стратегії 44 університети були змушені змінити своє місцезнаходження з метою збереження безперервності освітнього процесу, захисту контингенту здобувачів освіти й науково-педагогічних працівників.

У відповідь на цю кризову ситуацію, Міністерство освіти і науки України розгорнуло активну діяльність з метою забезпечення правового підґрунтя для функціонування переміщених закладів освіти на нових місцях. Для цього було видано низку нормативно-правових актів та роз'яснювальних листів, в яких пояснювались особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Також в документах містилась інформація щодо здійснення навчального процесу за різними формами навчання, включаючи дистанційну, також порядку зарахування студентів на навчання та особливості організації державних атестацій. Крім того, МОН надавало методичні рекомендації щодо адаптації освітніх програм до нових умов, організації психологічної підтримки студентів. У роз'яснювальних листах детально описувались процедури оформлення документів, вирішення проблем, таких як втрата документації, а також надавались контакти для отримання консультаційної допомоги. Чинна

законодавча база створила певне підґрунтя для організації навчального процесу в релокованих вишах і допомогла їм зберегти свій потенціал та продовжити підготовку кваліфікованих фахівців.

Повномасштабне вторгнення змусило мільйони людей покинути свої домівки, а значну кількість навчальних закладів змінити своє місцезнаходження. Впровадження дистанційної форми навчання під час воєнного стану в Україні стало безальтернативним рішенням для забезпечення неперервності освітнього процесу, особливо для релокованих ЗВО. В цих умовах, онлайн навчання дало змогу підтримувати зв'язок між викладачами та студентами, незалежно від їхнього фізичного розташування. Українська освіта вже мала досвід переходу навчання на онлайн-формат, ще під час пандемії COVID-19, тому з початком військової агресії рф оперативно відновила освітній процес. Переміщені університети отримали можливість у стислі терміни відновити освітній процес завдяки використанню цифрових платформ, електронних освітніх ресурсів і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяло збереженню академічної якості та стабільності навчальної діяльності.

Дистанційна форма навчання в умовах воєнного стану поєднує в собі синхронні та асинхронні формати, що сприяє гнучкості та адаптивності освітнього процесу відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Синхронне навчання, яке реалізується через онлайн-лекції, семінари та відеоконференції, забезпечує безпосередню взаємодію між викладачами та студентами, дозволяє оперативно отримувати зворотний зв'язок і підтримує колективну динаміку навчального середовища, що особливо актуально в умовах соціальної ізоляції, спричиненої війною. Асинхронне навчання, натомість, характеризується відсутністю часових обмежень, дозволяючи студентам самостійно планувати навчальну діяльність, переглядати записані лекції та виконувати завдання у зручний для себе час, що підвищує рівень автономії та самодисципліни. Разом з тим, низка об'єктивних чинників ускладнює реалізацію дистанційного формату: перебої з електропостачанням, нестабільне інтернет-з'єднання, а також часті повітряні тривоги суттєво обмежують можливості участі

в синхронних заняттях. Психоемоційні наслідки війни, такі як зниження мотивації, тривожність та депресивні стани, додатково ускладнюють процес навчання та потребують системної психолого-педагогічної підтримки.

Впровадження дистанційного навчання в Україні під час воєнного стану стало можливим завдяки своєчасній підтримці міжнародної академічної спільноти. На початковому етапі вона виявилася у публічному засудженні агресії РФ та припиненні співпраці з російськими науковими установами. Згодом ця солідарність трансформувалася у практичну допомогу: започатковано програми стипендій і грантів для українських студентів та науковців, зокрема з боку Європейської університетської асоціації, а також окремих країн — Німеччини, Франції, Японії, Чехії, Словенії. Значною підтримкою стало надання безкоштовного доступу до освітніх платформ (Coursera, edX, Labster, Udemy, Elsevier), що сприяло організації та якісному проведенню дистанційного навчання. Таким чином, міжнародна підтримка не лише забезпечила українській освіті ресурсну базу, але й сприяла інтеграції у глобальний академічний простір.

Перехід на дистанційне навчання в умовах воєнного стану суттєво вплинув на психоемоційний стан та мотивацію переміщених студентів. Хронічний стрес, невизначеність майбутнього, втрата звичного середовища та травматичний досвід призвели до підвищення рівня тривожності, депресії та зниження навчальної мотивації. У відповідь на ці виклики заклади вищої освіти почали впроваджувати психосоціальну підтримку, зокрема відкриття психологічного центру допомоги «Разом із тобою» у Прикарпатському національному університеті є прикладом такої ініціативи.

Крім того, важливо сприяти соціальній інтеграції студентів, відновленню їхньої самооцінки та створенню атмосфери підтримки. Змішана форма навчання, яка поєднує онлайн- і офлайн-компоненти, позитивно впливає на емоційний стан завдяки живому спілкуванню.

Адаптація до нових умов життя й навчання також стала викликом, особливо для внутрішньо переміщених студентів. Вона залежала від особистісних рис — наприклад, інтровертам складніше долати соціальні бар'єри

в умовах стресу. Серед ключових проблем – технічні труднощі, нестача психологічної підтримки, зниження мотивації та випадки дискримінації. Для їх вирішення доцільно впроваджувати змішане навчання у безпечних регіонах, як, наприклад, у Херсонському державному університеті, де реалізовано тижні очного навчання. Також ефективними є зменшення навчального навантаження, гнучке планування дедлайнів, мотиваційні заходи й терапевтичні вебінари.

Адаптація студентів-ВПО є критично важливою для їхньої академічної успішності та емоційного добробуту. Її результат впливає не лише на особисту реалізацію, а й на відновлення інтелектуального потенціалу держави. Попри тяжкі наслідки війни, українська освіта продовжує функціонувати, а молодь – навчатися. Саме вона є рушієм майбутньої України, і завдання держави – створити умови для її повноцінного розвитку через доступ до якісної освіти та всебічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі та нормативні документи

1. Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. «Про освіту». URL: <https://cutt.ly/U5AqINW> (дата звернення: 13.12.2024).
2. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.12.2024).
3. Інформація про тимчасово переміщені заклади вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України. Роз'яснення МОН України від 17 травня 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/pro-ministerstvo-2/informatsiya-dlya-osib-z-tot-ta-vpo/nayposhirenishi-zapitannya-vidpovidi/fakhova-peredvishcha-vishcha-osvita> (дата звернення: 13.12.2024).
4. Лист Міністерства освіти і науки № 1/3276-22 від 25.02.2022 р. «Про організацію освітнього процесу». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86140/ (дата звернення: 19.12.2024).
5. Лист Міністерства освіти і науки № 1/3417-22 від 10.03.2022 р. «Про завершення навчального року». URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85933/#google_vignette (дата звернення: 24.12.2024).
6. Лист Міністерства освіти і науки № 1/4334-22 від 21.04.2022 р. «Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendaciyi-stosovno-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku-u-zakladah-vishoyi-fahovoyi-peredvishoyi-osviti> (дата звернення: 24.12.2024).
7. Лист Міністерства освіти і науки № 1/7707-22 від 11.07.2022 р. «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text> (дата звернення: 29.12.2024).

8. Лист Міністерства освіти і науки № 1/17310-23 від 03.11.2023 р. «Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану». URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-okremih-pitan-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu> (дата звернення: 28.12.2024).
9. Лист Міністерства освіти і науки № 1/8722-24 від 17.05.2024 р. «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього процесу в 2024/2025 навчального році». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/92154/#google_vignette (дата звернення: 20.12.2024).
10. Лист Міністерства освіти і науки № 1/3107-25 від 18.02.2025 р. «Про деякі питання освітнього діяльності». URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/94146/ (дата звернення: 02.03.2025).
11. Лист Міністерства освіти і науки № 1/3378-22 від 07.03.2022 р. «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-praktiku-zastosuvannya-trudovogo-zakonodavstva-u-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> (дата звернення: 03.01.2025).
12. Наказ Міністерства освіти і науки № 466 від 25.04.2013 р. «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
13. Наказ Міністерства освіти і науки № 293 від 07.07.2000 р. «Про створення Українського центру дистанційної освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293290-00#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
14. Наказ Міністерства освіти і науки № 235 від 07.03.2022 р. «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

15. Наказ Міністерства освіти і науки України № 274 від 28.03.2022 р. «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (дата звернення: 13.12.2024).
16. Наказ Міністерства освіти і науки України № 527 від 06.06.2022 р. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015». URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/> (дата звернення: 15.12.2024).
17. Наказ Міністерства освіти і науки № 587 від 23.06.2022 р. «Про організацію роботи консультативних телефонів Міністерства освіти і науки «Вступна кампанія 2022 року». URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/86756/ (дата звернення: 14.12.2024).
18. Постанова Кабінету Міністрів України № 1494 від 23.09.2003 р. «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004-2006 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.03.2025).
19. Постанова Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2000 р. «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні». URL: https://vnmu.edu.ua/downloads/other/konc_rov_dystan_osv.pdf (дата звернення: 21.03.2025).
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 286 від 23 лютого 2022 р. «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». URL: <https://cutt.ly/T5A6Q1J> (дата звернення: 03.12.2024).

21. Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 13.12.2024).

Інтерв'ю

22. «Вам не понять». Декан Херсонського університету про пережиту окупацію Херсону. «Один з нас». URL: https://www.youtube.com/watch?v=WQQyOlGefk8&list=PLKbeYfOdhwT_JzUYqm0VZRM-reUNV5fZ6 (дата звернення: 03.01.2025).
23. Інтерв'ю з координатором освітніх програм Центру громадянської просвіти «Альменда» Олегом Охредько. *Громадське радіо*. 25 жовтня 2023. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiynny-maraton/1260874> (дата звернення: 13.01.2025).
24. Інтерв'ю з ректоркою Каразінського університету Тетяною Кагановською. Університет Каразіна – це серце Харкова, а серце рухати не можна. *Українська правда*. 25 квітня 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248392/> (дата звернення: 13.01.2025).
25. Історія студента з Приморська, якого викрали росіяни і якому вдалося виїхати з окупації. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-0SCaDoc71I&list=PLKbeYfOdhwT_JzUYqm0VZRM-reUNV5fZ6&index=2 (дата звернення: 04.01.2025).
26. Респондент Калашнікова Анастасія Миколаївна, 2006 р. н. Освіта: вища. Народилась в м. Скадовськ Скадовського р-ну Херсонської обл. Проживає в м. Івано-Франківську, вул. Галицька, 112. Записано в м. Івано-Франківську Заліщук І. В. 25.03.2025 р.
27. Респондент Ладчук Діана Сергіївна, 2005 р. н. Освіта: вища. Народилась в м. П'ятихатки Кам'янському р-ну Дніпропетровської обл. Проживає в м. Івано-Франківську, вул. Сухомлинського 2. Записано в м. Івано-Франківську Заліщук І. В. 29.03.2025 р.

28. Респондент Тацоха Олександра Олександрівна, 2005 р. н. Освіта: вища. Народилась в с. Токарівка Херсонського р-ну Херсонської обл. Проживає в м. Калуш, вул. Івана Рубчака, 43. Записано в м. Івано-Франківську Заліщук І. В. 23.03.2025 р.
29. Респондент Чуйко Анна Юріївна, 2004 р. н. Освіта: вища. Народилась в с. Велика Олександрівка Бериславського р-ну Херсонської обл. Проживає в м. Івано-Франківську, вул. Івана Миколайчука, 8. Записано в м. Івано-Франківську Заліщук І. В. 30.03.2025 р.

Опубліковані медійні матеріали

30. Благодійна акція «Мак пам'яті». *Факультет історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.* 2024. 13 листопада. URL: <https://ipmv.pnu.edu.ua/2024/11/13/blahodijna-aktsiia-mak-pam-iati-2/> (дата звернення: 23.03.2025).
31. Велика війна: прямі збитки інфраструктури зросли до \$170 млрд. *Скільки-скільки.* 2025. 18 лютого. URL: <https://skilky-skilky.info/velyka-viyna-priami-zbytky-infrastruktury-zrosly-do-170-mlrd/> (дата звернення: 24.03.2025).
32. В Івано-Франківському університеті пошкоджені 12 корпусів, один – напівзруйнований. *Укрінформ.* 2024. 22 червня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3877752-v-ivanofrankivskomu-universiteti-poskodzeni-12-korpusiv-odin-napivzrujnovanij.html> (дата звернення: 20.01.2025).
33. Відновлення наукової інфраструктури України коштуватиме понад \$1,26 мільярда – ЮНЕСКО. *Укрінформ.* 2024. 11 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3838445-vidnovlenna-naukovoi-infrastrukturi-ukraini-kostuvatime-ponad-126-milarda-unesko.html> (дата звернення: 03.02.2025).

34. Війська російської федерації ракетним ударом знищили унікальні вітражі в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. *Укрінформ*. 2023. 4 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3646639-raketnij-udar-rf-znisiv-unikalni-vitrazi-universitetu-sevcenka.html> (дата звернення: 02.01.2025).
35. Влада ухвалила важливе рішення щодо студентів, яким нічим платити за навчання. *Главком*. 2022. 9 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/country/society/vlada-ukhvalila-vazhlive-rishennja-shchodo-studentiv-jakim-nichim-platiti-za-navchannja-880886.html> (дата звернення: 15.04.2025).
36. Всім закладам освіти рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. *МОН*. 2022. 25 лютого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-vsim-zakladam-osviti-rekomendovano-pripiniti-osvitnij-proces-ta-ogolositi-kanikuli-na-dva-tizhni> (дата звернення: 14.12.2024).
37. Вцілів тризуб на стіні зруйнованого університету: у Франківську розібрали завали після удару РФ. *Укрінформ*. 2024. 24 червня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3878230-vciliv-trizub-na-stini-zrujnovanogo-universitetu-u-frankivsku-rozibrali-zavali-pisla-udaru-rf.html> (дата звернення: 20.01.2025).
38. Глушко Ю. Університети без стін: як вищі навчальні заклади Мелітополя і Бердянська виїхали з окупації та з нуля побудували роботу у Запоріжжі. *Перший Запорізький*. 2023. 15 листопада. URL: <http://1news.zp.ua/yak-vishhi-navchalni-zakladi-melitopolya-i-berdyanska-viihali-z-okupaczii-ta-pobuduvali-robotu-u-zaporizhzhii/> (дата звернення: 19.01.2025).
39. Допомогти переселенцям: евакуаційний потяг Херсон-Хмельницький першими зустрічають студенти ХНТУ. *Суспільне Херсон*. 2023. 5 січня. URL: <https://suspilne.media/kherson/353146-dopomogti-pereselencam-evakuacijnij-potag-herson-hmelnickij-persimi-zustricaut-studenti-hntu/> (дата звернення: 22.03.2025).

40. Дутчак Ж. На Івано-Франківщині волонтери плетуть сітки для фронту. *Подробниці*. 2024. 14 травня. URL: <https://podrobnosti.ua/2480857-na-vano-frankvschin-volonteri-pletut-stki-dlja-frontu.html> (дата звернення: 29.03.2025).
41. Екскурсії від факультету туризму: «Дякую. Вперше від початку війни я змогла посміхнутись». *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2022. 31 березня. URL: <https://pnu.edu.ua/blog/2022/03/31/37544/> (дата звернення: 12.03.2025).
42. Європейська асоціація університетів схвалила комплекс заходів для допомоги українському сектору вищої освіти. *МОН*. 2022. 6 травня. URL: <https://mon.gov.ua/news/evropeyska-asotsiatsiya-universitetiv-skhvalila-kompleks-zakhodiv-dlya-dopomogi-ukrainskomu-sektoru-vishchoi-osviti> (дата звернення: 24.04.2025).
43. Жуковська Е. ТОП-3 системи для онлайн-навчання. *Освіта*. 2020. 16 березня. URL: <https://osvita.ua/news/71748/> (дата звернення: 13.03.2025).
44. Журахівська О. Де українцям можна отримати безкоштовне навчання за кордоном. *EnableMe UA*. 2024. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/de-ukraincam-mozna-otrimati-bezkostovne-navcanna-za-kordonom-11518> (дата звернення: 24.03.2025).
45. Знову переміщений, але живий: воєнна історія Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. *Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2022. 12 квітня. URL: <https://info.luguniv.edu.ua/?p=1045> (дата звернення: 15.12.2024).
46. Концепція Української наукової діаспори. *Програма MIT-Ukraine*. 2022. URL: <https://ukrdiaspora.nauka.gov.ua/uk/pro-nas/concept/> (дата звернення: 08.04.2025).
47. Котельнікова Д. Наших студентів намагаються переманити під прикриттям: як виживають вищі Херсона в окупації? Аналітичний центр *Гвара Медіа*. 2022. URL: <https://gwaramedia.com/nashih-studentiv-namagayutsya-peremaniti-pid-prikrittyam-yak-vizhivayut-vishi-hersona-v-okupaczii/> (дата звернення: 10.01.2025).

48. Мурадян О., Балійчук В. Інформаційний бюллетень UKRAINETT. *Проект UKRAINETT+*. Вересень 2024 р. URL: <https://uni.oslomet.no/ukrainett/wp-content/uploads/sites/1184/2024/09/Newsletter-UKRAINETT-in-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
49. На своєму місці: студенти Івано-Франківська надають гуманітарну допомогу внутрішньо переміщеним українцям. *МОН*. 2022. 17 травня. URL: <https://mon.gov.ua/news/na-svoemu-mistsi-studenti-ivano-frankivska-nadayut-gumanitarnu-dopomogu-vnutrishno-peremishchenim-ukraintsyam> (дата звернення: 18.03.2025).
50. Наслідки російської агресії. *Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. 2022. URL: http://mdu.edu.ua/?page_id=283 (дата звернення: 21.12.2024).
51. Наукова «спецоперація». Як світ науки відвертається від росії. *Укрінформ*. 2022. 7 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3422833-naukova-specoperacia-ak-svit-nauki-vidvertaetsa-vid-rosii.html> (дата звернення: 25.03.2025).
52. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). Аналітичний центр CEDOS. 2022. URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/#visa_osvita (дата звернення: 14.03.2025).
53. Охредько О. Так звана вища освіта окупантів на Півдні України. Частина перша – Крим та місто Севастополь. *ZMINA*. 2023. 19 жовтня. URL: <https://zmina.info/articles/tak-zvana-vyshha-osvita-okupantiv-na-pivdni-ukrayiny-chastyna-persha-krym-ta-misto-sevastopol/> (дата звернення: 18.03.2025).
54. Оцінювання втрат та потреб української освіти на основі RDNA3. 2024. 23 лютого. URL: <https://mon.gov.ua/news/otsinyuvannya-vtrat-ta-potreb-ukrainskoi-osviti-na-osnovi-rdna3> (дата звернення: 17.02.2025).
55. Переміщена освіта: наслідки окупації для ЗВО України. *Проект Датажурналістика*. 2023. URL: <https://sites.google.com/view/datajourn2023/головна-сторінка?authuser> (дата звернення: 26.12.2024).

56. Переміщені ЗВО: 7 років без дому. *Агенція інформації та аналітики «Галінфо»*. 2021. 6 травня. URL: https://galinfo.com.ua/articles/peremishcheni_zvo_7_rokiv_bez_domu_363530.html (дата звернення: 07.12.2024).
57. Підтримка та партнерство Альянсу «Аврора» з Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна. *Каразінський університет класика, що випереджає час*. 2022. URL: <https://karazin.ua/mizhnarodna-diialnist/partnerstvo-z-aliansom-laquo-avroraraquo/pidtrymka-aliansu-laquo-avroraraquo/> (дата звернення: 27.03.2025).
58. Підтримка освіти і науки України під час війни. *МОН*. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diialnist/mizhnarodna-spivpratsya-2/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukraini-pid-chas-viyni> (дата звернення: 10.02.2025).
59. Під час ворожої атаки на Київ було пошкоджено будівлі університету Шевченка. *Уніан*. 2024. 3 листопада. URL: <https://www.unian.ua/war/ataka-droniv-rf-na-kijiv-u-stolici-poshkodzheno-institut-universitetu-shevchenka-novini-kiyeva-12808377.html> (дата звернення: 26.01.2025).
60. Платформа «Labster» для віртуальних лабораторій та інтерактивної науки відкриває нові можливості для України. *МОН*. 2022. 28 листопада. URL: <https://mon.gov.ua/news/platforma-labster-dlya-virtualnikh-laboratoriiv-ta-interaktivnoi-nauki-vidkrivae-novi-mozhливosti-dlya-ukraini> (дата звернення: 10.03.2025).
61. «Програма з відновлення України» від ЄІБ розгортається з проєктів будівництва критично важливої інфраструктури. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 2024. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> (дата звернення: 13.02.2025).
62. Преображенська Т. Окупація, евакуація, цифровізація: новітня історія українських університетів. *Панорама-УРАН*. 2024. 16 січня. URL: <https://panorama.uran.ua/okupatsiia-evakuatsiia-tsyphrovizatsiia-novitnia-istoriia-ukrainskykh-universytetiv/> (дата звернення: 23.01.2025).

63. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. *Програма підтримки економіки Ukraine Facility*. 2024. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2025).
64. Продовжено строк прийому документів від претендентів на участь у конкурсному відборі до складу сектору вищої освіти Науково-методичної ради. *МОН*. 2022. 4 квітня. URL: <https://mon.gov.ua/news/prodovzhenno-strok-priyomu-dokumentiv-vid-pretendentiv-na-uchast-u-konkursnomu-vidbori-do-skladu-sektoru-vishchoi-osviti-naukovo-metodichnoi-radi-mon> (дата звернення: 19.02.2025).
65. Психологічна допомога RAZOM з тобою. *Проект Благодійного фонду «Разом для України»*. 2022. URL: https://razomztoboyu.org/center/ivano-frankivsk/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkZm_BhDrARIsAAEbX1GMFNU_YW4gC4lnVT-xgdaGC1gF53INf_LIn-QxHsvDNbo91u7kFxEaApHDEALw_wcB (дата звернення: 07.04.2025).
66. Психологічна допомога під час війни: куди звернутись. *Армія Inform*. 2022. 15 червня. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/15/psychologichna-dopomoga-pid-chas-vijny-kudy-zvernutys/> (дата звернення: 11.04.2025).
67. Психологічні труднощі, мотивація та відновлення. Як викладати в умовах війни. *Vector*. 2022. 22 квітня. URL: <https://vctr.media/ua/yak-vikladati-v-umovah-vijni-139460/> (дата звернення: 17.04.2025).
68. Релокація вишу: Херсонська державна морська академія в Одесі успішно проводить вступну кампанію. *Український південь*. 2023. 11 серпня. URL: <https://pivdenukraine.com.ua/2023/08/11/relokaciya-vishu-xersonska-derzhavna-morska-akademiya-v-odesi-uspishno-provodit-vstupnu-kampaniyu/> (дата звернення: 18.01.2025).
69. Релокація, дистанційне навчання, мрії про дім. Як працюють університети під час війни і як їм допомагають хмарні сховища. *Громадське телебачення*. 2023. 15 травня. URL: <https://hromadske.ua/posts/relokaciya-distancijne-navchannya-mriyi-pro-dim-yak-pracyuyut-universiteti-pid-chas-vijni-i-yak-yim-dopomagayut-hmarni-shovisha> (дата звернення: 19.12.2024).

70. Розширюємо мережу міжуніверситетського онлайн-лекторію. *Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника*. 2022. 28 березня. URL: <https://pnu.edu.ua/blog/2022/03/28/37405/> (дата звернення: 10.03.2025).
71. Російська ракета в ніч на 6 липня влучила в Харківський педагогічний університет. *Суспільне Харків*. 2022. 6 липня. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/257538-rosijska-raketa-v-nic-na-6-lipna-vlucila-v-harkivskij-pedagogicnij-universitet-foto-naslidkiv/> (дата звернення: 10.01.2025).
72. Російський авіаудар пошкодив університет у Харкові. *Гвара media*. 2024. 15 травня. URL: <https://gwaramedia.com/rosiyskyy-aviaudar-poshkodyv-universytet-u-kharkovi-foto/> (дата звернення: 24.12.2024).
73. Росія розграбувала музеї Херсону й вивезла цінні експонати в Крим. *Бабель*. 2022. 12 грудня. URL: <https://babel.ua/texts/88067-rosiya-rozgrabuvala-muzeji-hersonu-y-vivezla-cinni-eksponati-v-krim-babel-rekonstruyuvav-zlochyn-u-diyovih-osobah-i-detalyah-ta-rozkazuje-shcho-robiti-dali> (дата звернення: 11.01.2025).
74. Суліковська О. Перші два тижні був психологічний фронт: як студенти в гуртожитках ЧНУ допомагають переселенцям. *Шпальта*. 2022. 13 квітня. URL: <https://shpalta.media/2022/04/13/pershi-dva-tizhni-buv-psixologichnij-front-yak-studenti-v-gurtozhitkax-chnu-dopomagayut-pereselencyam/> (дата звернення: 20.04.2024).
75. Удар по Івано-Франківському університету нафти та газу: фото до і після атаки. *Главком*. 2024. 22 червня. URL: <https://glavcom.ua/country/science/udar-po-ivano-frankivskomu-universitetu-nafti-ta-hazu-foto-do-i-pislja-ataki-1006461.html> (дата звернення: 12.01.2025).
76. Україна стала повноправним членом Асоціації COST. *МОУ*. 2022. 30 березня. URL: <https://mon.gov.ua/news/ukraina-stala-povnopravnim-chlenom-asotsiatsii-cost> (дата звернення: 06.02.2025).
77. Уряд затвердив план відновлення освіти на деокупованих територіях. *МОУ*. 2024. 20 вересня. URL: <https://mon.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-plan>

- [vidnovlennia-osvity-na-deokupovanykh-terytoriiakh](#) (дата звернення: 14.03.2025).
78. Уряд Японії виділить 2 мільярди 632 тисячі єн на відновлення освітнього процесу в Україні. *Нова українська школа*. 2023. 18 жовтня. URL: <https://nus.org.ua/2023/10/18/uryad-yaponiyi-vydilyt-2-milyardy-632-tysyachi-yen-na-vidnovlennya-osvitnogo-protsesu-v-ukrayini/> (дата звернення: 13.02.2025).
79. У Харкові ракетний удар пошкодив будівлі політехнічного університету. *Укрінформ*. 2024. 11 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3812143-u-harkovi-raketnij-udar-poskodiv-budivli-politehnicnogo-universitetu.html> (дата звернення: 28.12.2024).
80. Фейкові дипломи, пропаганда та викладачі-колаборанти: що зараз із клонами українських вишів, які лишилися в окупації. *Вчасно*. 2023. 4 жовтня. URL: <https://vchasnoua.com/news/feikovi-diplomi-propaganda-ta-vikladaci-kolaboranti-shho-zaraz-iz-klonami-ukrayinskix-visiv-iaki-lisilisia-v-okupaciyi> (дата звернення: 18.12.2024).
81. Центр психологічної підтримки «Разом з тобою». Факультет психології. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022. URL: <https://philosophical.pnu.edu.ua/tsentr-psykholohichnoi-pidtrymky-razom> (дата звернення: 02.04.2025).
82. «Черги немає». Хто навчається і викладає у псевдовишах в окупації? *Радіо Свободи*. 2023. 30 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vyshcha-osvita-okupatsiya-studenty-vykladachi/32524287.html> (дата звернення: 10.12.2024).
83. Через російські обстріли в Харкові постраждав університет, горіли гаражі та постраждали 13 людей. *Гвара медіа*. 2024. 2 вересня. URL: <https://gwaramedia.com/cherez-rosiyski-obstrily-v-kharkovi-postrazhdav-universytet-horily-harazhi-ta-postrazhdaly-13-liudey-fotoreportazh/> (дата звернення: 25.01.2025).

84. Що таке адаптація в психології. *Київський Пиріг. Щасливе та здорове життя*. 2023. 5 липня. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/shho-take-adaptaciya-v-psixologi%D1%97/> (дата звернення: 16.03.2025).
85. 39 нобелівських лауреатів закликали лідерів світу посилити допомогу Україні і не визнавати путіна. *Радіо свобода*. 2024. 27 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-39-nobelivskyh-laureativ-zaklykaly-posylyty-dopomohu-ukrajinu/32879946.html> (дата звернення: 16.03.2025).
86. CERN припиняє співпрацю з росією та білоруссю. *Укрінформ*. 2024. 30 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3932901-cern-pripinae-spiivpracu-z-rosieu-ta-bilorussu.html> (дата звернення: 06.03.2025).
87. Culture scene shocked at Russian attack on Ukraine. *Deutsche Welle*. 2022. 25 лютого. URL: <https://www.dw.com/en/black-day-for-europe-culture-scene-shocked-at-russian-attack-on-ukraine/a-60915773> (дата звернення: 17.03.2025).
88. ESFRI підтримує українську дослідницьку спільноту. *МОН*. 2022. 17 березня. URL: <https://mon.gov.ua/news/esfri-pidtrimue-ukrainsku-doslidnitsku-spilnotu> (дата звернення: 10.04.2025).
89. Ensuring continued support for Research4Life users in Ukraine. 2022. 16 березня. URL: <https://www.research4life.org/news/ensuring-continued-support-research4life-users-ukraine/> (дата звернення: 02.02.2025).
90. European XFEL висловив солідарність з Україною та заморозив співпрацю з державою-агресором. *Національний фонд дослідження України*. 2022. 8 квітня. URL: <https://nrfu.org.ua/news/european-xfel-vyslovyv-solidarnist-z-ukrayinoyu-ta-zamorozyv-spiivpraczyu-z-derzhavoyu-agresorom/> (дата звернення: 10.04.2025).
91. Microsoft перестала продовжувати ліцензії російським компаніям. *Бізнес Цензор*. 2023. 2 жовтня. URL: https://biz.censor.net/news/3446835/microsoft_perestala_prodivjuvaty_litsenziyi_rosiyiskym_kompaniyam (дата звернення: 05.04.2025).

92. Microsoft призупиняє продажі в росії. *Бізнес Цензор*. 2022. 4 березня. URL: https://censor.net/biz/news/3321520/microsoft_pryzupynyaye_prodaji_v_rosiyi (дата звернення: 02.04.2025).
93. Ukraine digital: Studienerfolg in Krisenzeiten sichern. *Deutscher Akademischer Austauschdienst*. URL: <https://www.daad.de/en/information-services-for-higher-education-institutions/further-information-on-daad-programmes/ukraine-digital/> (дата звернення: 21.03.2025).
94. Ukraine war. Information of the research centre. *Deutsches Elektronen-Synchrotron DESY*. 2022. 25 лютого. URL: https://www.desy.de/ukraine/index_eng.html (дата звернення: 06.04.2025).

Монографії і статті

95. Алмашова В.С. Адаптація освітнього процесу до викликів сьогодення в умовах військових дій в Україні. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*. 2024. С. 26-28. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_UDU.pdf (дата звернення: 24.02.2025).
96. Березяк К. М., Накорчевська О.П., Васильєва О.А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. №10 (15). 2022. С.401-411. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-401-411](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411) (дата звернень: 18.03.2025).
97. Бєлова В.В. Особливості дистанційної освіти у вищих навчальних закладах в умовах війни та пандемії. *Європейська наука*. 2023. С. 105-116. URL: <https://desymp.promonograph.org/index.php/sge/article/view/sge20-03-006/1105> (дата звернення: 01.03.2025).
98. Белоусова К., Волженцева І. Психологічні чинники адаптації тимчасово переміщених осіб до нових умов життєдіяльності. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. № 4(32). 2024.

- C.1255-1268. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/10554> (дата звернень: 15.03.2025).
99. Боярин Л.В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3. 2013. С. 54-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2013_3_11 (дата звернення: 18.04.2025).
100. Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. *Аналітичний центр CEDOS*. К., 2022. 140 с. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
101. Діденко Ю. В. Наукова періодика НАН України: кров, піт і сльози. *Вісник Національної академії наук України*. №8. 2024. С. 76–85. URL: <https://doi.org/10.15407/vsn2024.08.076> (дата звернення: 21.03.2025).
102. Дмитрик І. О., Сервачак О. В. Переміщені ЗВО як фактор соціальної мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2020. С. 31-34. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/7.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
103. Дуб В. Г. Адаптація студентів-переселенців до вищого навчального закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Вип. 2(2). 2016. С. 36-40. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_2\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_2(2)_9) (дата звернення: 10.04.2025).
104. Іленко Н. М., Бойченко О. М., Іленко-Лобач Н. В. Соціально-психологічна адаптація здобувачів вищої освіти Полтавського державного медичного університету в умовах воєнного стану. *Медична освіта*. (2). 2023. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.2.14012> (дата звернення: 02.04.2025).
105. Істоміна К. Дистанційне навчання: синхронний та асинхронний режим взаємодії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. №1(65). 2023. С. 326–331. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_1/65-1_2023.pdf#page=326 (дата звернення: 17.03.2025).

106. Калюжна Т. Міжнародна підтримка українських науковців в умовах війни. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Вип. 22(2). 2022. С. 84-96. URL: [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.84-96](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.84-96) (дата звернення: 15.04.2025).
107. Кобеля-Звір М. Я. Грантові програми Європейського Союзу для України в умовах війни. *Підприємництво і торгівля* (40). 2024. С. 56-66. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-40-08> (дата звернення: 27.03.2025).
108. Лупак М. Академічна співпраця українських науковців з інституціями сполученого королівства як фактор протидії московській дезінформації під час російсько-української війни. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том II. 2024. С. 102-104. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62545/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2.pdf#page=102> (дата звернення: 03.03.2025).
109. Ляховець Л.О. Особливості уявлень студентської молоді про щастя в умовах військової агресії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 34(73). № 1. 2023. С. 133-140. URL: http://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/22.pdf (дата звернення: 16.04.2025).
110. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpnped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityczbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення 15.01.2025).
111. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти: зб. науково-методичних праць*. Харківський національний університет імені В. Н.

- Каразіна. (4). 2017. С. 27-36. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/8791/8312> (дата звернення: 24.03.2025).
112. Придеткевич С., Самар А., Придеткевич Ю. Виклики організації навчального процесу у закладах вищої освіти під час військових дій. *Сучасна освіта України: проблеми, досвід, перспективи*. Кам'янець-Подільський. 2024. С. 199-206.
113. Родінова Н. Л., Червоній М. В., Діордіца І. М. Особливості дистанційного навчання студентів в умовах воєнного стану. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. Сер. «Педагогіка», «Психологія», «Медицина». 2022. № 4 (9). С. 285-296. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-285-296](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-285-296) (дата звернення: 17.03.2025).
114. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країн світу. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. С. 1-7. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/16471.pdf> (дата звернення: 28.03.2025).
115. Христенко О. М. Цінності української молоді в часі війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*. (2). 2022. С. 100-103. URL: https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/13021 (дата звернення: 16.04.2025).
116. Цуркан Т. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». 2023. Вип. 1(98). С. 347-359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pros_2023_1_24 (дата звернення: 05.04.2025).
117. Шинкаренко Л. І. Етапи розвитку дистанційної освіти в Україні. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 34. С. 405-409. URL: https://www.researchgate.net/publication/352266864_Etapi_rozvitku_distancijnoi_osviti_v_Ukraini (дата звернення: 23.03.2025).

118. Волошина О. В. Дидактичні засади організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду»*. 2022. С. 213-215. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Obikhod/publication/362260457> (дата звернення: 26.03.2025).
119. Дорошенко І. В. Переваги та недоліки дистанційного навчання в Україні в умовах війни. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні в умовах сучасних освітніх реалій»*. 2024. С. 189-191. URL: https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/tezy_actual_pitan_intern_21-22.03.24.pdf#page=189 (дата звернення: 26.03.2025).
120. Курило В. С., Савченко С. В. Тимчасово переміщені заклади вищої освіти як нове соціальне явище. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2019. С. 54–56. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5213> (дата звернення: 14.01.2025).
121. Ставицька І.В. Система Moodle як засіб підвищення ефективності викладання. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. 13-14 березня*. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. С. 139–141.

Додатки

Додаток А

Зруйнований корпус економічного факультету

Джерело: Офіційний сайт Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/> (дата звернення: 02.01.2025).

Зруйнований Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Джерело: Свій дім. База пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій майна. URL: <https://sviydim.media/object/naczionalnyj-universytet-korablebuduvannya-imeni-admirala-makarova/> (дата звернення: 10.01.2025).

**Зруйнований Миколаївський національний університет імені В. О.
Сухомлинського**

Джерело: Офіційний сайт Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського URL: http://mdu.edu.ua/?page_id=283 (дата звернення: 12.02.2025).

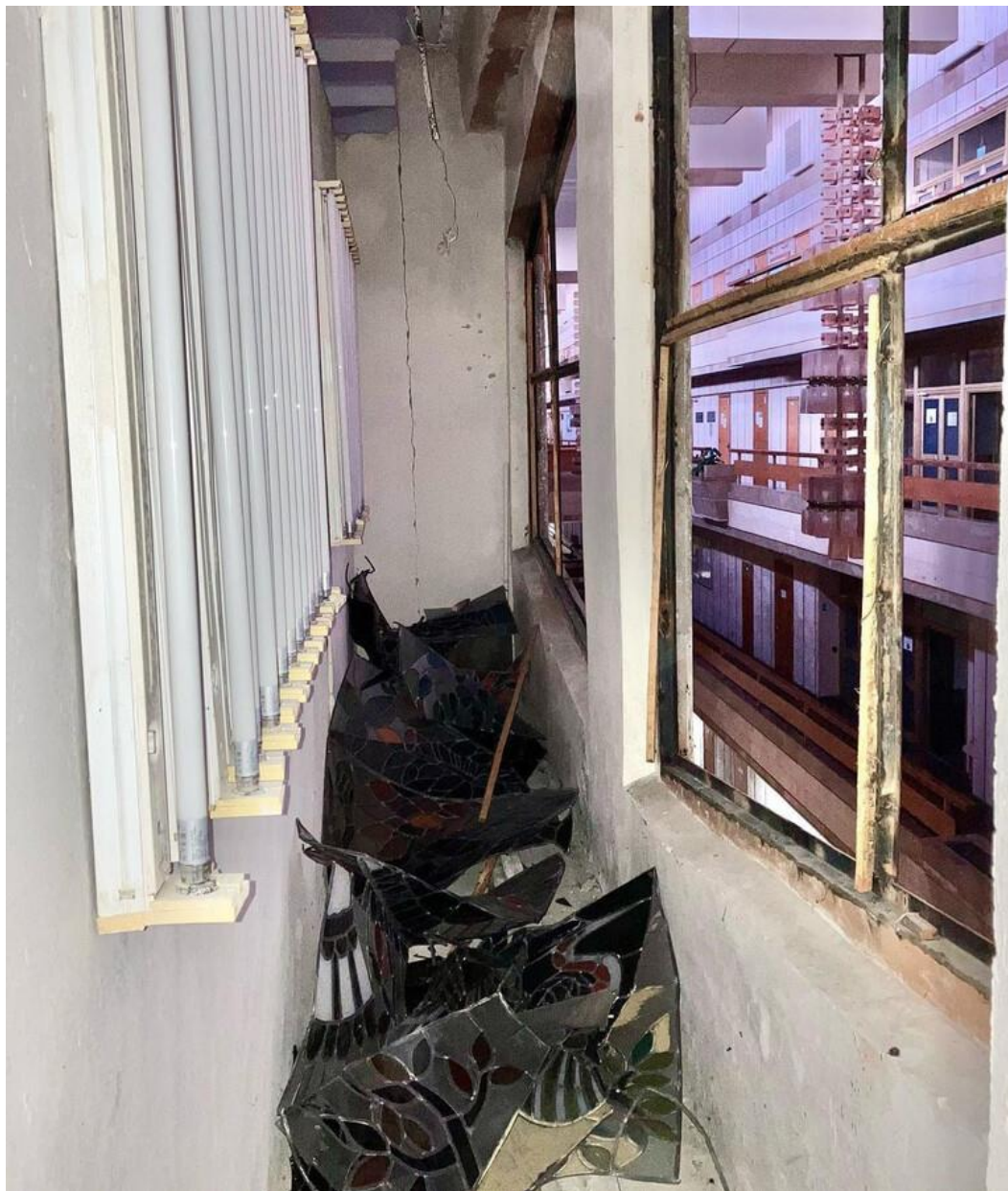
**Зруйнований Харківський національний педагогічний університет імені
Г. Сковороди**

Джерело: Суспільне Харків. Російська ракета в ніч на 6 липня влучила в Харківський педагогічний університет — фото наслідків. 2022.

URL: <https://suspilne.media/kharkiv/257538-rosijska-raketa-v-nic-na-6-lipna-vlucila-v-harkivskij-pedagogicnij-universitet-foto-naslidkiv/> (дата звернення: 19.01.2025).

**Знищенні унікальні вітражі в Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка**

Джерело: Укрінформ. Ракетний удар рф знищив унікальні вітражі університету Шевченка. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3646639-raketnij-udar-rf-znisiv-unikalni-vitrazi-universitetu-sevcenka.html> (дата звернення: 10.01.2025).

**Пошкоджений Харківський національний економічний університет імені
Семена Кузнеця**

Джерело: Гвара Медіа. Російський авіаудар пошкодив університет у Харкові — фото. 2024. URL: <https://gwaramedia.com/rosiyskyy-aviaudar-poshkodyv-universytet-u-kharkovi-foto/> (дата звернення: 16.01.2025).

Пошкоджений Івано-Франківський університет нафти і газу

Джерело: Суспільне Івано-Франківськ. Стало відомо, які пошкодження внаслідок атаки РФ отримав Івано-Франківський університет нафти і газу. 2024. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/774447-stalo-vidomo-aki-poskodzenna-vnaslidok-ataki-rf-otrimav-ivano-frankivskij-universitet-nafti-i-gazu/> (дата звернення: 04.02.2025).

Вцілілий тризуб в Івано-Франківському університеті нафти і газу

Джерело: Укрінформ. Вцілів тризуб на стіні зруйнованого університету: у Франківську розібрали завали після удару рф. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3878230-vciliv-trizub-na-stini-zrujnovanogo-universitetu-u-frankivsku-rozibrali-zavali-pisla-udaru-rf.html> (дата звернення: 14.01.2025).

**Пошкоджений Національний аерокосмічний університет ім. М. Є.
Жуковського "Харківський авіаційний інститут"**

Джерело: Гвара Медіа. Через російські обстріли в Харкові постраждав університет, горіли гаражі та постраждали 13 людей — фоторепортаж. 2024. URL: <https://gwaramedia.com/chez-rosiyski-obstrily-v-kharkovi-postrazhdav-universytet-horily-harazhi-ta-postrazhdaly-13-liudey-fotoreportazh/> (дата звернення: 08.01.2025).

**Пошкоджені будівлі інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Джерело: Уніан інформаційне агентство. Під час ворожої атаки на Київ було пошкоджено будівлі університету Шевченка (фото). 2024. URL: <https://www.unian.ua/war/ataka-droniv-rf-na-kijiv-u-stolici-poshkodzheno-institut-universitetu-shevchenka-novini-kiyeva-12808377.html> (дата звернення: 19.01.2025).

Центр психологічних консультацій «Razom з тобою»

Джерело: Офіційний сайт центру психологічних консультацій «Razom з тобою».
https://razomztoboyu.org/center/ivano-frankivsk/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkZm_BhDrARIsAAEbX1GMFNU_YW4gC4lnVT-xgdaGC1gF53INf_LIn-QxHsvDNbo91u7kFxEaApHDEALw_wcB (дата звернення: 26.03.2025).

Рекомендації для успішної адаптації учнів-впо до навчання

Напрямок роботи	Проблема	Заходи для вирішення проблеми
Психологічна та емоційна підтримка	Стрес; тривожність; травматичний досвід; низька самооцінка; відчуття втрати; самотність; страх нового середовища; труднощі з концентрацією уваги; нестабільний емоційний стан.	1. Запровадити в школах регулярні індивідуальні або групові бесіди із шкільним психологом. 2. Впроваджувати арт-терапевтичні заняття. 3. Запровадити навчання технік саморегуляції, а саме дихальні вправи, релаксація тощо. 4. Проводити регулярні вправи на розвиток емоційного інтелекту, створювати щоденників емоцій та проводити роботу з тілесними відчуттями. 5. Проводити психологічну просвіту для батьків. Організовувати тренінги та семінари; надавати батькам рекомендації щодо підтримки емоційного стану учнів; розповсюджувати брошури з порадами для батьків.
Академічна адаптація та підвищення мотивації	Прогалини у знаннях через переїзд; різний темп навчання; мовний бар'єр; втрата інтересу до навчання; труднощі з сприйняттям нового матеріалу	1. Провести діагностичні роботи з ключових навчальних предметів, щоб виявити прогалини в учнів. 2. Використовувати на уроках ігрові та інтерактивні методи навчання та вікторини (наприклад, Kahoot!, Quizizz), проєктну діяльність та групові завдання для підвищення інтересу. 3. Для подолання мовного бар'єру запроваджувати гуртки із вивченням української мови. 4. Призначити старшокласників, як менторів, які будуть допомагати учням-впо знайомитися із новим шкільним середовищем та надавати підтримку в навчанні. 5. Використовувати на уроках більше схем, таблиць та інтерактивних презентацій.

		6. Системно хвалити учня за кожне зусилля, старанність та невеликий прогрес.
Соціальна інтеграція та налагодження стосунків	Відчуття ізоляції; самотність; труднощі у спілкуванні з однолітками; невпевненість; низька самооцінка; можливі конфлікти чи непорозуміння; дискримінація;	1. Призначити «друга-напарника» в класі, який буде допомагати учню-впо швидше ознайомитися з школою. 2. На уроках організовувати парний та груповий вид роботи, щоб налагодити стосунки з однолітками та влитися в нових колектив. 3. Проводити для учнів творчі та спортивні заняття, шкільні заходи також майстер-класи (наприклад, з ліплення, малювання), тематичні вечори (перегляд фільму з обговоренням). 4. Проводити класні години, які присвячені толерантності, взаємодопомозі. 5. Організовувати спільні екскурсії, походи, свята. 6. Запровадити традицію «тиждень добра» з простими щоденними завданнями (посміхнись, допоможи, подякуй). 7. Проводити заходи щодо недопущення дискримінації переселенців. Варто розвінчати міфи про «проросійські» погляди людей із південних та східних регіонів і зменшити напругу у стосунках між ними і місцевим населенням.

Джерело: власна розробка

План-конспект уроку з історії України

Урок №30

Дата 16.05.2025

Клас-11

Тема уроку: «Повсякденне життя і культура в умовах війни росії проти України»

Мета уроку:

Загальноосвітня мета:

- Сформувати в учнів цілісне уявлення про широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України, його перебіг, наслідки та героїчну оборону українського народу /*хронологічна, інформаційна*;
- Розкрити причини та мету цієї агресії /*логічна, просторова*;
- Проаналізувати наслідки вторгнення для України та світу /*аксіологічна*;
- Розкрити прояви стійкості, адаптації та розвитку культури в умовах війни /*аксіологічна*;
- Проаналізувати виклики та трансформації, з якими зіткнулося суспільство /*інформаційна*;

Розвивальна мета:

- формувати причинно-наслідкові зв'язки через аналіз причин російської агресії та її наслідків /*соціальна та громадянська компетентності*;
- розвивати вміння роботи з історичною картою (найбільші втрати вузів, місця переміщення і т.д.)/ *просторова*;
- розвивати вміння аналізувати історичні факти /*логічна*;
- розвивати вміння працювати з хронологією руйнувань вузів /*хронологічна*;
- розвивати навички роботи з поняттями (засвоєння понять, які потрібно знати відповідно до теми уроку)/ *інформаційна*;
- формувати вміння визначати вплив історичних подій на життя людей /*аксіологічна*;
- розвивати вміння працювати з історичними джерелами (робота над уривками із статей ін., робота з карикатурою)/

інформаційна;

Виховна мета:

- виховувати в учнів патріотичні почуття, любов до України та її народу(на прикладі нескореності укр народу) /аксіологічна;
- зміцнювати віру в перемогу України (на прикладі продовження навчання студентів-переселенців)/аксіологічна;
- розвивати почуття відповідальності за майбутнє своєї країни (на прикладі волонтерської допомоги)/аксіологічна;
- виховувати почуття поваги до історії (важливість збереження історичних свідчень про окупацію) /аксіологічна;
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань /соціальна, мовленнєва;
- виховувати необхідності протидії російським фейкам, які стверджують про те, що росія надає освіту на окупованих територіях (співпраця у колективі під час виконання завдань, взаємодопомога при виникненні проблем)/ логічна;громадянська, інформаційна
- усвідомлювати економічні втрати вищої освіти внаслідок воєнної агресії рф / логічна; економічна
- формувати необхідність навчання і в умовах війни (на прикладі інтерв'ю) / соціальна, навчання протягом життя

Форма: практичне заняття

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Підручник Історія України 11 клас Власов В.С., Кульчицький С.В., Панарін О.Є., 2024 р.

Основні дати:

24 лютого 2022 р. - широкомасштабне вторгнення рф в Україну. Початок широкомасштабної російсько-української війни.

23 червня 2022 р. - Україні надано статус кандидата на вступ до ЄС

осінь 2022р. - ЗСУ деокупували частину Херсонської і Харківської областей

Основні терміни: повномасштабне вторгнення, окупація, деокупація, контрнаступ, ВПО.

План уроку

1. Стратегії виживання і протистояння в умовах війни
2. Вимушені переселенці під час війни
3. Культурне й освітнє життя під час широкомасштабної війни

Хід уроку

К-ть часу	Етап уроку	Учбово-виховна діяльність вчителя	Навчальна діяльність учнів	Примітки
2 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
5 хв	II Перевірка домашнього завдання		Усна відповідь Дайте визначення термінам 1) Агресія (Павлишин) 2) Окупація (Стадник) 3) Дезінформація (Попович) 4) Гібридна війна (Кварценюк) Усне опитування 1. Чому захоплення Києва було однією з ключових цілей агресора на початковому етапі? (Микитюк) 2. Назвіть міста, які одними з перших зазнали удару або були окуповані на початку вторгнення. (Гобан) 3. Як українське суспільство та Збройні Сили України відреагували на повномасштабне вторгнення? (Малеш)	Інформаційна логічна логічна інформаційна

			4. Що таке "бліцкриг" і чому російський план "бліцкригу" в Україні провалився? (Тринчук) 5. Які наслідки для цивільного населення мали перші дні вторгнення? (Гуменюк) Робота біля дошки Розставити у хронологічній послідовності (Цюняк) 1. Знищення «Мрії» 2. Визнання росією "ДНР" та "ЛНР". 3. Звернення путіна про "спеціальну військову операцію". 4. Початок повномасштабного вторгнення по всій лінії фронту. 5. Окупація Ірпеню і Бучі 6. Звільнення Бучі Заповнити пропуски в реченнях (Вексей) 1) Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну розпочалося _____ року. 2) Одним із перших ударів було завдано по аеропорту в _____. 3) Головною метою російського наступу на північному напрямку було захоплення _____. 4) На початку вторгнення значна частина Донецької та Луганської областей перебувала під контролем _____.	<i>Хронологічна логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>просторова</i>
--	--	--	--	--

			5) Важливим стратегічним об'єктом на півдні, що зазнав атаки, став _____.	
2 хв.	III Мотиваційний етап	Перегляд відеоролика https://www.youtube.com/watch?v=DDESGT49ae4 Сьогодні на уроці ми спробуємо знайти відповіді на ці питання, досліджуючи, як війна змінила повсякденне життя та культуру українців. Ми побачимо, як попри всі виклики, ми продовжуємо вчитися, творити і жити.	5) Важливим стратегічним об'єктом на півдні, що зазнав атаки, став _____. - Що, на вашу думку, рухає цими дітьми, що вони приходять вчитися в метро, а не сидять вдома? - А що мотивує вчителів проводити уроки в таких умовах, коли, можливо, самим страшно? - Як ви думаєте, чому навіть під час війни, під землею, так важливо продовжувати вчитися? - Яке значення має ця "школа в метро" не лише для тих дітей, а й для всієї України? Про що вона свідчить?	Логічна інформаційна аксіологічна соціальна
2 хв	IV Актуалізаційний етап		- Яку епоху ми вивчаємо? (Гопак) - Які характерні риси цього часу? (Івасюта)	Хронологічна логічна
17 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. - 24 лютого 2022 року російська федерація розпочала неспровоковане широкомасштабне військове вторгнення в Україну, наступаючи з	- Пригадайте власну історію перших днів війни. Які емоції ви тоді переживали та як	Навчання протягом життя

території росії, білорусі, тимчасово окупованого Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей.

- Широкомасштабне вторгнення росії у лютому 2022 року кардинально змінило життя українців, перетворивши повітряні тривоги та обстріли на постійну загрозу. Занедбані укриття стали для багатьох домівкою, а "тривожна валізка" – невід'ємною частиною побуту.

Восени 2022 року росія розпочала воєнні злочини, атакувавши критичну інфраструктуру, щоб залишити Україну без світла й тепла. Проте, попри темряву, українці не впали у відчай: вони масово використовували альтернативні джерела енергії та створювали «Пункти незламності», продемонструвавши неймовірну самоорганізацію, стійкість та взаємодопомогу. Це довело безперспективність ворожих планів зламати дух народу.

організовували своє повсякденне життя?
(Федорин)

- Хто чи що допомогло вам
приспосуватися до реалій війни? (Стецяк)

"Україна поринула в пітьму, проте не у відчай".
Наведіть конкретні приклади з тексту, які
підтверджують цю тезу, демонструючи стійкість та
самоорганізацію українців. (Шепітак)

Робота з таблицею

Категорія переміщених осіб	Орієнтовна кількість (млн осіб)	Основні напрямки/місця перебування
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	~4.6	Переважно західні та центральні регіони України (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька області, а також Київ, Дніпропетровська, Одеська області)

Соціальна
аксіологі
чна

Аксіологі
чна
соціальна

Інформа
ційна

Логічна

Інформа
ційна
громадян
ська
простор
ова

спрямоване на їхню русифікацію та незаконне усиновлення дітей. Для цього створено систему фільтраційних таборів, які повторюють радянські та нацистські концентраційні табори. За оцінками ООН, до росії було примусово переміщено 2,8 мільйона українців, включно зі 150-300 тисячами дітей, яких часто примусово усиновлюють. Ці дії є воєнним злочином і свідчать про прагнення Росії до знищення української нації.

3.

Війна суттєво змінила роль культури. Впливові культурні діячі зайняли чітку позицію, використовуючи соціальні мережі для поширення правди про війну, ставши прикладом для багатьох.

Яскравий приклад — відео Андрія Хливнюка ("Бумбокс") із піснею "Ой у лузі червона калина", яке надихнуло "Pink Floyd" на створення кавер-версії з кадрами війни. Ця пісня стала світовим символом українського

Наведіть приклади, які демонструють, що держава та волонтери в Україні не були повністю готові до такої кількості ВПО, але знайшли шляхи вирішення проблем. (Серемчук)

Робота з карикатурою

Фото згенеровано штучним інтелектом

1. Чому на задньому плані зображено зруйновану школу? Як це доповнює основну ідею карикатури? (Павлишин)
2. Який настрій викликає це зображення? Які емоції воно пробуджує? (Федорин)
3. Як художник передає ідею знищення не тільки фізичних об'єктів, а й духовних цінностей? (Тринчук)

інформаційна

аксіологічна

інформаційна

логічна

аксіологічна

		опору, поступаючись за впізнаваністю лише Гімну України та "Щедрику". Культурні заходи є потужним інструментом протидії російській пропаганді, інформуючи світ про війну та звірства окупантів. Водночас Україна бореться із засиллям російської культури та її спробами привласнити українське надбання. Широкомасштабна війна Росії проти України завдала нищівного удару по всій освітній системі, від дошкільної до вищої, спричинивши масштабні руйнування та безпрецедентні виклики. Тисячі українських освітніх закладів зазнали пошкоджень або були повністю зруйновані. За даними різних джерел, постраждали понад 3500 шкіл, сотні дитячих садків. Особливо сильно постраждали заклади вищої освіти у прифронтових регіонах. Десятки університетів були зруйновані або	4. Як ця карикатура пов'язана з сучасною історією України? Наведіть приклади з реальності. (Микитюк) Робота з текстом <i>«Мета путіна – знищити українську культуру. Бо путін вважає, що незалежної української культури не існує. Він стирає з лиця землі не тільки те, що залишилося. Він знищує усі культурні центри, музеї, школи, історичні пам'ятки, він намагається знищити культуру. Тому США надає допомогу Україні» (Джозеф Байден, президент США)</i> 1. Чому автор приділяє таку увагу культурі? (Стецяк) 2. Чи погоджуєтеся ви з думкою, що незалежність країни і незалежність культури пов'язані? (Гопак) 3. Як ви вважаєте, чому про підтримку України йдеться саме в контексті культури? (Івасюта) Робота з текстом Кожна із груп має прочитати уривок із статті і дати відповіді на запитання. Текст 1 <i>«У березні заклади освіти не працювали, а вже на початку квітня це «керівництво» повідомило, що всі повинні вийти до аудиторій. Вони почали проводити</i>	Громадянська Аксіологічна Комунікативна Культурна інформаційна загальнокультурна інформаційна логічна
--	--	--	---	---

		значно пошкоджені, зокрема в Харкові (наприклад, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ХАІ, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), Миколаєві (НУК ім. адмірала Макарова) та Чернігові. Університети з окупованих Донецька, Луганська та Маріуполя, вже переміщені після 2014 року, знову опинилися під ударом. Значна кількість закладів освіти була змушена евакуюватися до безпечніших регіонів України. Це призвело до масового переміщення викладачів та студентів, а також до втрати матеріально-технічної бази, включно з лабораторіями, бібліотеками та архівами. Війна створила численні проблеми для української освіти: Безпека: Головний виклик – постійна загроза обстрілів та необхідність організації навчання в укриттях, що перериває освітній процес. Доступність освіти: Діти та студенти, які стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями, стикаються з труднощами адаптації та зарахування.	<i>наради, на які запрошувались безпосередньо до стін університету і завідувачі кафедр, і все керівництво структурних підрозділів. Викладачі, які вже виїхали з Мелітополя, були відсторонені, — розповідає нинішня ректорка Мелітопольського державного педагогічного університету Наталя Фалько, яка на той час була завідувачкою кафедри психології. — Відповідно і у мене, і у викладачів виникали питання. Якщо Мелітополь окупований, у місті знаходяться озброєні люди, які у будь-який момент можуть зайти до стін університету... Тож що є підґрунтям для того, щоб це псевдокерівництво вимагало перебування колективу безпосередньо у стінах університету? Тобто, це питання безпеки і питання життя взагалі»</i> 1. Чи були попередньо встановлені заходи безпеки для перебування колективу в університеті під час потенційної окупації Мелітополя? (Попович) 2. Які були наслідки для тих викладачів, які змушені були відсторонитися через неможливість повернутися до окупованого Мелітополя? Чи отримали вони якусь підтримку або допомогу з боку університету в цій складній ситуації? (Шепітак) Текст 2 <i>«Окупанти вдерлися до нашого гуртожитку і почали перевіряти студентів, декого навіть побили.</i>	соціальна інформаційна логічна інформаційна логічна аксіологічна
--	--	---	---	--

		Особливо важко дітям з окупованих територій, позбавленим доступу до української освіти. Дистанційне навчання, хоча й рятує ситуацію, часто обмежене проблемами з інтернетом та електроенергією. Кадровий потенціал: Відтік викладачів, психологічне виснаження та обмежені можливості для професійного розвитку. Фінансування: Недостатні кошти для відновлення, забезпечення безпечних умов та підтримки переміщених закладів. Психологічна підтримка: Гостра потреба в психологічній допомозі для всіх учасників освітнього процесу, що пережили травматичні події. Якість освіти: Існує ризик зниження якості через нестабільність та брак ресурсів. Попри колосальні виклики, українська освіта демонструє надзвичайну стійкість та здатність до адаптації:	<i>Гуртожиток розташований дуже близько до порту. Росіяни вважали, що наші студенти могли бути навідниками удару по цьому кораблю. Тож ми всіх, хто там лишався (їх було не так багато), порозселяли у викладачів. У них не було можливості виїхати. Наприклад, були студенти з Волновахи, де на той момент йшли бої. Ми позабирали їх з гуртожитку і після цього почали процес релокації університету. Тобто ми зрозуміли, що далі так не можна працювати. До того ж нам могли заблокувати казначейські рахунки тощо. Тож ми офіційно релоковані з 20 квітня 2022 року», – розказала Яна Сичікова.</i> 1. Яким чином керівництву університету вдалося забезпечити безпеку студентів, яких розселили по домівках викладачів? (Павлишин) 2. Які труднощі виникли під час процесу релокації університету? Як їм вдалося зберегти освітню діяльність в умовах воєнного часу та окупації? (Стадник) Текст 3 <i>«Основною проблемою, коли ми були переміщені, на жаль, стало те, що не було можливості вивезти обладнання. Наприклад, коли я виїжджав, нам потрібно було проїхати 14 рашистських блокпостів, обшуки були ретельні, забирали ноутбуки. Тому першочерговим завданням було технічне оснащення, – розповідає ректор. – Я брав участь в міжнародних</i>	інформаційна
				логічна аксіологічна

Організація безпечного освітнього простору: Це включає будівництво та облаштування укриттів, а також впровадження змішаних форм навчання.

Розвиток дистанційної освіти: Забезпечення доступу до гаджетів та інтернету, вдосконалення онлайн-платформ, як-от "Всеукраїнська школа онлайн".

Підтримка переміщених закладів: Державна та міжнародна підтримка у вигляді фінансування, надання приміщень та допомоги в організації процесу.

Психологічна допомога: Впровадження програм психосоціальної підтримки та навчання вчителів відповідним навичкам.

Відновлення та відбудова: Залучення інвестицій та міжнародних донорів для відбудови зруйнованих закладів з дотриманням сучасних безпекових стандартів.

проектах або грантах, подавав заявки, тому ми з 2022 року отримали достатню кількість ноутбуків. Тож проблем з матеріально-технічним забезпеченням щодо проведення освітнього процесу на даний момент у нас немає

1.Яким чином університету вдалося забезпечити доступ до інтернету та інших необхідних ресурсів для проведення онлайн-занять, зважаючи на переміщення та потенційні проблеми з комунікаціями в умовах воєнного часу? (Малеш)

2.Як університет використовує отримане в рамках міжнародних проектів та грантів обладнання для покращення якості освітнього процесу та підтримки студентів? (Микитюк)

Робота з відео

<https://www.youtube.com/watch?v=znDdNGs4vcg>

Уроки війни - зруйновані школи. Частина 1
733 перегляди • 2 роки тому
Педагогічний Музей України
росія, розпочавши війну проти України, не тільки порушил Загальну декларацію прав людини – вона, руйнуючи...

Після перегляду дати відповіді на запитання:

- Які освітні заклади згадуються у відео як зруйновані або пошкоджені? (Серемчук)
- Які емоції викликає у вас побачене? (Гобан)

інформаційна

логічна

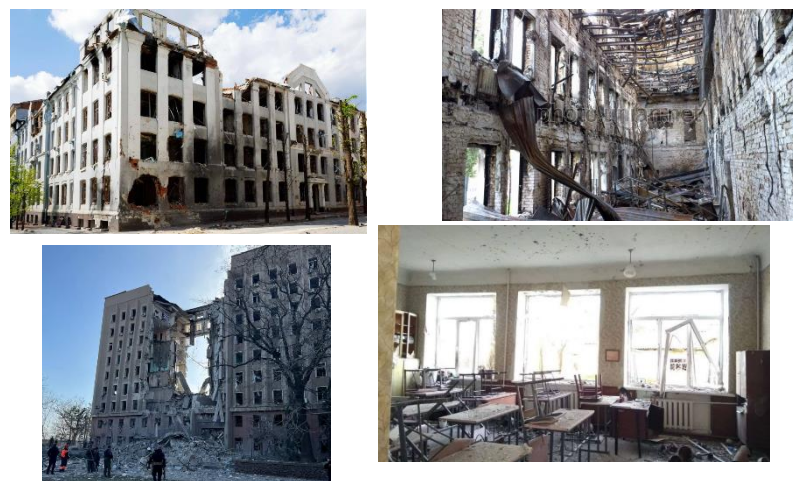
Інформаційна

Інтеграція в європейський освітній простір: Спрощення взаємного визнання дипломів та розширення співпраці з європейськими університетами сприяють збереженню якості та міжнародному обміну.

Українська освіта продовжує виконувати свою місію навіть в умовах війни, демонструючи незламність та боротьбу за майбутнє України.

- Як ви вважаєте, чому ворог цілеспрямовано руйнує освітні установи? (Вексей)
- Які заходи, на вашу думку, необхідно вжити для відновлення освітньої системи після війни? (Кварцеюк)

Робота з фото

Питання:

1. Яку роль відіграє вищий навчальний заклад у житті міста або регіону? Як війна змінює цю роль? (Тринчук)
2. Що може означати зруйнований університет для майбутніх поколінь? (Івасюта)
3. Який посил для світу несе така фотографія? (Цюняк)
4. Уявіть як виглядала б ця фотографія через 10 років після відбудови? (Федорин)

Аксіологічна

логічна

Аксіологічна

Громадянська

Комунікативна

Загальнокультурна

Логічна

Аксіологічна

соціальна

5 хв

VI.
Систематизація

Дискусія

«Ціна перемоги: як війна змінює нас?»

соціальна

	ція знань		Обговорити, як війна вплинула на цінності, світогляд та ідентичність українців. Питання: 1. Як війна змінила поняття "нормальності" та "безпеки"? 2. Які нові цінності вийшли на перший план? 3. Як змінилося ставлення до минулого, сьогодення та майбутнього? 4. Які уроки ми виносимо з цього періоду для майбутнього? 5. Які є виклики у відбудові не лише фізичної інфраструктури, а й психологічного та соціального стану суспільства? Прокоментуйте висловлювання. Чому автор виводить боротьбу українців далеко за межі України? (Федорин) <i>«Весь світ із захватом спостерігає за вашою мужністю, честю, силою. Ви боретеся за всіх нас – за право жити у мирі. Дуже вдячний вам за це! Ми молимося за вас щодня» (американський актор і режисер Ітан Гоук).</i> Робота в парах Діалог викликів та рішень	логічна аксіологі чна інформац ійна Інформа ційна логічна Логічна, комуніка тивна,
--	--------------	--	--	--

			Завдання для учнів: виписати щонайменше 3-4 найбільші виклики (проблеми), з якими зіткнулася українська освіта під час війни. Подумати, як саме ці виклики вирішуються або можуть бути вирішені. Для кожного виклику сформулювати 1-2 конкретні рішення.	інформаційна.
4 хв	VII. Висновки	Війна в Україні має руйнівний вплив на освіту та культуру. Тисячі шкіл та університетів пошкоджені або зруйновані, змушуючи учнів та вчителів переходити на дистанційне навчання, що знижує його якість та спричиняє значний психологічний стрес. Культурна спадщина також зазнає непоправних втрат: знищуються музеї, бібліотеки, пам'ятки архітектури. Попри це, війна стала каталізатором для формування нової, більш стійкої та національно свідомої української культури. Митці створюють нові твори, що осмислюють події, підтримують дух нації та протистоять агресії. Таким чином, війна не лише руйнує, а й трансформує ці сфери, створюючи виклики, але й можливості для зростання.	Мікрофон 1. Як війна впливає на культурну спадщину України? Наведіть приклад. (Серемчук) 2. Що, на вашу думку, є найважливішим для відновлення освітньої та культурної сфер після перемоги України? (Стадник) 3. Як особисто ви відчуваєте вплив війни на ваше навчання або на ваше сприйняття української культури? (Гопак)	комунікативна, інформаційна громадянська
1 хв	VIII. Домашнє		На вибір 1. Провести дослідження(доповідь, інфографіка) на	

	завдання		тему: «План відновлення освіти після війни» 2. Проєкт «Школа після війни» (інфографіка/колаж/3D-модель/короткий відеоролик) 1) Якою ви бачите школу після відновлення? 2) Які зміни потрібно врахувати? 3) Як зробити її безпечною, сучасною та комфортною для навчання? 4) Які технології та підходи можна застосувати?	Аксіологічна логічна
--	----------	--	--	----------------------